MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

27 Ekim 2016

1704 YILDIZ, Sara Nur. From Cairo to Ayasuluk: Haci Paşa and the transmission of Islamic learning to Western Anatolia in the late fourteenth century. *Journal of Islamic Studies*, 25 iii (2014) pp. 263-297.

Hacı Paşa
080034

Hacı Paşa (080094)

11 Ocak 2018

MADDE YAYIMLANDIKTAN SONRA GELEN DOKÜMAN

Bibliography

Sources

ʿAbd al-Razzāq, *al-Muṣannaf*, ed. Ḥabīb al-Raḥmān al-Aʿẓamī (Beirut 1983²), 5:105–11, no. 9107; al-Azraqī, *Akhbār Makka*, ed. Rushdī Ṣāliḥ Malḥas (Beirut 1983), 1:24–5, 74–5; al-Bukhārī, *al-Ṣaḥīḥ* (Beirut 1990), 4:460–5, nos. 3364–5; al-Kisāʾī, *Qiṣaṣ al-anbiyāʾ*, ed. Isaac Eisenberg (Leiden 1922–3), 142–5, trans. W. M. Thackston Jr., *The tales of the prophets of al-Kisaʾi* (Boston 1978), 151–3; al-Rabghūzī, *Stories of the prophets*, ed. Hendrik E. Boeschoten, M. Vandamme, and Semih Texcan (Leiden 1995), 2:114–21; al-Ṭabarī, *Jāmiʿ al-bayān ʿan taʾwīl āy al-Qurʾān* (Cairo 1968), 13:228–30; al-Ṭabarī, *Taʾrīkh al-rusul wa-l-mulūk*, ed. M. J. de Goeje et al. (Leiden 1879–1901), 1:275–83, trans. William M. Brinner, *The History of al-Ṭabarī*, vol. 2, *Prophets and patriarchs* (Albany 1987), 69–77; al-Thaʿlabī, *Qiṣaṣ al-anbiyāʾ* (Cairo 1954), 79–83, trans. William M. Brinner, *ʿArāʾis al-majālis fī Qiṣaṣ al-anbiyāʾ or "Lives of the prophets" as recounted by Abū Isḥāq Aḥmad ibn Muḥammad ibn Ibrāhīm al-Thaʿlabī* (Leiden 2002), 135–42.

Studies

Reuven Firestone, Abraham's journey to Mecca in Islamic exegesis. A form-critical study of tradition, *SI* 76 (1992), 5–24; Reuven Firestone, *Journeys in holy lands. The evolution of the Abraham-Ishmael legends in Islamic exegesis* (Albany 1990), 63–71; F. Leemhuis, Hājar in the Qurʾān and its early commentaries, in Martin Goodman, George H. van Kooten, and Jacques T. A. G. M. van Ruiten (eds.), *Abraham, the nations, and the Hagarites. Jewish, Christian, and Islamic perspectives on kinship with Abraham* (Leiden 2010), 503–8; James E. Lindsay, Sarah and Hagar in Ibn ʿAsākir's *History of Damascus*, *Medieval Encounters* 14/1 (2008), 1–14; Vera B. Moreen, *Is[h]maʿiliyat*. A Judeo-Persian account of the building of the Kaʿba, in Benjamin H. Hary, John L. Hayes, and Fred Astren (eds.), *Judaism and Islam. Boundaries, communication, and interaction. Essays in honor of William M. Brinner* (Leiden 2000), 185–202; Harald Motzki, Abraham, Hagar and Ishmael at Mecca. A contribution to the problem of dating Muslim traditions, in Andrew Rippin and Roberto Tottoli (eds.), *Books and written culture of the Islamic world. Studies presented to Claude Gilliot on the occasion of his 75th birthday* (Leiden 2015), 361–84; Marcel Poorthuis, Hagar's wanderings. Between Judaism and Islam, *Der Islam* 90/2 (2013), 220–44; Roberto Tottoli, *Biblical prophets in the Qurʾān and Muslim literature* (Richmond UK 2002), 118–20.

Roberto Tottoli

Ḥājjī Pasha

Ḥājjī Pasha (Turk. Hacı Paşa, d. 810s/1410s or early 820s/1420s) was an Anatolian religious scholar and physician, known in Arabic-language sources as Ḥājjī Bāshā Jalāl al-Dīn al-Khiḍr b. ʿAlī b. al-Khaṭṭāb al-Aydīnī.

He travelled to Cairo to study Islamic subjects, because Anatolia was, at that time, not yet important in religious learning. In Cairo, Ḥājjī Pasha met not only with local teachers but also with other Anatolian luminaries, such as Mullā Shams al-Dīn Fanārī (d. 834/1431), who would later become an important early Ottoman scholar and judge, and the poet Aḥmadī (d. 815/1413), who served the Ottomans and the Germiyān dynasty (rulers of one of several *beyliks*, or principalities, in western Anatolia) and wrote the *Iskandarnāme*, on the life and deeds of Alexander the Great, which he expanded to include Islamic history up to the early Ottoman period.

Like many religious scholars, Ḥājjī Pasha also had a successful medical career. He apparently fell ill in Cairo, and his personal experience there led to his involvement in medicine. For most of these scholars, medicine was simply an intellectual pursuit, but for Ḥājjī Pasha it became his major occupation. He excelled in his study of medicine in Cairo and worked in the famous Manṣūrī hospital

The Encyclopaedia of Islam Three, 2017/3, Leiden: E. J. Brill 2017.
DM.257599
22-24

30 Nisan 2018

3081 YILDIZ, Sara Nur. From Cairo to Ayasuluk: Haci Paşa and the transmission of Islamic learning to Western Anatolia in the late fourteenth century. *Journal of Islamic Studies*, 25 iii (2014) pp. 263-297.

Hacı Paşa
080094

MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

– Hacı Paşa (İLT)

26 MAYIS 1993

RIZA, Adnan A., "Hacı Paşa'nın Kitab'ı Şifaül Eskam ve Devaül Alam Adlı Eseri Üzerinde İncelemeler", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Doç. Dr. Eriş Asil), Ankara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Eczacılık Fakültesi, Farmasötik Teknoloji Anabilim Dalı, 1987, 65 S.

26 MAYIS 1993 – Hacı Paşa (İLT)

ÖNLER, Zafer (Yrd. Doç. Dr.), "Hacı Paşa'nın "Mühtahabı Şifa" Adlı Eserinde Geçen Bitki Adları Üzerine", **Türk Dil Kurumu, Türk Dili**, Sayı : 413, (Mayıs 1986), S. 403 - 407.

1274 ÜNVER, Prof. Dr. A. Süheyl: Hekim Konyalı Hacı Paşa. Hayatı ve eserleri. Hadji Pacha de Konia, sa vie et ses oeuvres. İstanbul 1953 (Kemal Matbaası). VIII+95 s. 9 plânş. F. 200 k.

«İstanbul Üniversitesi Tıp Tarihi Enstitüsü Sayı: 47»

Not: Eserin sonunda Fransızca ve Almanca özet vardır.

Ünver, Ahmet Süheyl – HACIPAŞA

16 ARALIK 1993

– Hacı Paşa?

14 TEMMUZ 1992

DEVOULX, A. El-Hadj Pacha [Hacı Paşa.] **Revue africaine** 8 (1864), 290-301.

4810 SÜHEYL ÜNVER. Place occupée par le médecin Hadji Pacha dans l'histoire de la médecine turque. *BIE* 33 (1952), pp. 323-330

Hacı Paşa Celaleddin

19 ARALIK 1992

Hacı Paşa

4142. Ünver, Ahmet S.: Hekim Konyalı Hacı Paşa : hayatı ve eserleri = Hadji Pacha de Konia / A. Süheyl Ünver. – İstanbul : Kemal Matbaası, 1953. – 95 S. : Ill. – (İstanbul Üniversitesi ; 47)

Text türk. – Zsfassung in franz. und dt. Sprache 9 E 993

4 KASIM 1993

MADDE YAYIMLANDIKTAN SONRA GELEN DOKÜMAN

24 MART 1994

1043. *Konyalı Hekim Hacı Paşa* : (1335 - 1423) : 14 Mart 1986, Kayseri / [Hrsg.: Ahmet H. Köker]. - Kayseri, 1986. - 53 S. : Kt. - (Yayın / Erciyes Üniversitesi. Gevher Nesibe Tıp Tarihi Enstitüsü ; 3)

Inhalt: Der Arzt Haci Paşa aus Konya. - Text türk. 9 E 5896

HACIPAŞA

دولة الكويت

منظمة الطب الإسلامي — مؤسسة الكويت للتقدم العلمي

نشرة الطب الإسلامي

العدد الأول (الطبعة الثانية)

الأبحاث وأعمال المؤتمر العالمي الثاني عن

الطب الإسلامي

85369

Türkiye Diyanet Vakfı
İslâm Araştırmaları Merkezi
Kütüphanesi

Dem. No:	85369
Tas. No:	610.297 TIB.I

إشراف وتقديم
سعادة الدكتور عبد الرحمن عبد الله العوضي
وزير الصحة العامة
ورئيس منظمة الطب الإسلامي

المحرر:
دكتور احمد رجائي الجندي

الكويت جمادي الآخرة ١٤٠٢ هجرية
مارس ١٩٨٢ ميلادية

Hacı Paşa

حياة الحاج باشا جلال الدين خضر بن علي

(٨٢٠ هـ/١٤١٧ م)

دكتور/شرف الدين كوجلوك

تركيا

خلاصة: ـ

اسمه ولقبه ـ ثقافته ونشأته ـ وفاته ـ مؤلفاته ـ كتب دينية وكتب طبية ـ كتاب شفاء الاسقام ودواء الآلام ـ كتاب التعاليم ـ كتاب السعادة والاقبال على اربعة اقوال ـ كتاب منتخب الشفاء ـ كتاب تسهيل الشفاء.

اسمه ولقبه:

خضر بن علي الخطاب المعروف بـ (الحاج باشا)، ويدعى ايضا جلال الدين خضر بن خوجة على القونيوي، وبسبب هذه النسبة يحكي انه قونيوي. ولكن هو نفسه ايضا في كتابه (كتاب شفاء الاسقام) الذي كتبه بخط يده يستعمل اسمه هكذا (خضر بن علي الايدني) ومن هذا يكون الاحتمال قويا على انه ايدني. وليس قونويا واشتهر بـ (الحاج باشا خضر بن علي).

ثقافته ونشأته:

ذهب الى مصر من أجل العلم والتحصيل الديني، ولكنه مرض في هذه الاثناء لهذا غير طريقة تحصيله، وبعد انهاء العلوم المليّة بدأ بتعلم الطب. وفي مصر عين بمنصب رئيس الاطباء في مستشفى قلاوون. وبعد ذلك عاد الى مدينته واشتغل عند امير ايدن، عيسى بن محمد، وعاش في بركي واياصولك[1].

وفاته:

توفي خضر بن علي في بركة سنة ٨٢٠هـ /١٤١٧م، وقبره لا يزال موجودا في هذه المدينة. ووجد مكتوبا على قبره (يعتبر طبيبا تركيا بركويا. وترجمت بعض آثاره الى اللغات الاجنبية).

مؤلفاته:

تنقسم آثار الحاج باشا الى قسمين:

١ ـ قسم يتعلق بالتفسير والتصوف والمنطق والمناظرة.

أ ـ شرح رسالة في آداب البحث لشمس الدين محمد بن اشرف السمرقندي.

20 Temmuz 2016

MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

H

(080094)

HACI PAŞA (*c.* 740–827/*c.* 1339–1424)

Hacı Paşa was born in Konya (Turkey) in about 740/1339 and died in Birgi in about 827/1424. He was known as the Anatolian Ibn Sina, a scholar of medical sciences as well as a theologian. His real name was Celaleddin Hızır, but he was commonly known as Hacı Paşa. His father was Ali and his grandfather was a merchant known as Hoca Ali. Hacı Paşa started his early education in a *medrese* of Konya and later was sent to Egypt for further education by his family. He studied the religious and rational sciences with the famous Hanafi jurist Akmal al-Din al-Baberti in the Shayhuniyya Madrasa in Cairo. His success in these areas of knowledge in Cairo made him famous in Anatolia. Among his colleagues in Egypt there were famous Turkish scholars such as Molla Fenari and Bedrettin Simavii Seyyed. Sharif al-Jurjani was also among his colleagues. Subsequently he attended the circle of Qutb al-Din al-Tahtani in Damascus.

During his education in Cairo, Hacı Paşa suffered a serious illness, which eventually led him to study the medical sciences. He studied with leading thinkers such as Jamaladdin ibn al-Shawbaki, and was appointed as a doctor in the hospital of al-Malik Mansur Kalawun, where he served for a long time. When he received an invitation from his sponsor Aydınoğlu İsa Bey, Celaleddin Hızır returned to Anatolia. He was appointed as a judge (*kadı*) for the Anatolian town of Ayasaluk. After this appointment the title of Hacı Paşa was given to him by İsa Bey. He was not only a judge in Ayasaluk, but also a lecturer in Birgi Medrese, and he served as a medical doctor in the court of İsa Bey.

After the death of İsa Bey and because of some political unrest in Aydın, Hacı Paşa left Aydın for Konya after 800/1398. How long he stayed in Konya is not precisely known. Having presented his exegesis of the Qur'an to the Ottoman Sultan Murat II, it is understood that he returned to the Anatolian town of Birgi, where he died.

Hacı Paşa wrote several books in three major fields, namely, medical sciences (*tıb*), Qur'anic exegesis (*tafsir*), and theology (*kalam*). Apart from two Turkish books, he mainly wrote in Arabic. One of his most important books in medicine was *al-Ta'lim fi 'ilmi al-tıb* (The Instruction in Medical Sciences), which he completed in 771/1370. This was written according to the Ibn Sina tradition. In this book, Hacı Paşa gave a brief account of theoretical as well as practical aspects of the medical sciences. He also spoke of food and drink, and the causes and treatment of some bodily illnesses. At the end of this book, Hacı Paşa gave advice to doctors. This book has not been published but there are a few manuscripts in Istanbul libraries. Hacı Paşa wrote *al-Farida fi zikri al-aghiza al-mufida* (On Beneficial Foods) in 771/1379 in Cairo. This was a brief summary of his *al-Ta'lim fi 'ilmi al-tib*. It has not yet been edited or published.

The Biographical Encyclopedia of Islamic Philosophy, edit. Oliver Leaman, London: Bloomsbury Academic, 2015. İSAM DN. 240682.

11. Terje Østebø: *Localising Salafism. Religious Change among Oromo Muslims in Bale, Ethiopia.* By Amidu Olalekan Sanni. 375
12. Jenny White: *Muslim Nationalism and the New Turks.* By Laurent Mignon. 378
13. Mirjam Künkler and Alfred Stepan (eds.): *Democracy and Islam in Indonesia.* By Kevin W. Fogg. 382
14. Robert Gleave: *Islam and Literalism: Literal Meaning and Interpretation in Islamic Legal Theory.* By Ovamir Anjum. 384
15. Christopher Flood, Galina Miazhevich and Henri Nickles (eds.): *Political and Cultural Representations of Muslims: Islam in the Plural.* By Murad Wilfried Hofmann. 388
16. Yvonne Yazbeck Haddad: *Becoming American? The Forging of Arab and Muslim Identity in Pluralist America.* By Irfan A. Omar. 389
17. Hakan Yilmaz and Cagla E. Aykac (eds.): *Perceptions of Islam in Europe: Culture, Identity and the Muslim 'Other'.* By Mary Hossain. 391
18. Venetia Porter and Mariam Rosser-Owen (eds.): *Metalwork and Material Culture in the Islamic World: Art, Craft and Text. Essays presented to James W. Allan.* By Keelan Overton. 394
19. Odeh Rashed Al-Jayyousi: *Islam and Sustainable Development: New Worldviews.* By Scott J. Flower. 397
20. Seif Ibrahim Tag el-Din: *Maqasid Foundations of Market Economics.* By Walid Mansour. 400

D363

2 3 Mayıs 2015

MADDE YAYIMLANDIKTAN SONRA GELEN DOKÜMAN

Published online 14 August 2014
Journal of Islamic Studies 25:3 (2014) pp. 263–297 doi:10.1093/jis/etu060

FROM CAIRO TO AYASULUK: HACI PAŞA AND THE TRANSMISSION OF ISLAMIC LEARNING TO WESTERN ANATOLIA IN THE LATE FOURTEENTH CENTURY

Hacı Paşa 080024

SARA NUR YILDIZ*
School of History, St Andrews University

INTRODUCTION

Which mechanisms facilitated the transmission of Islamic learning from the Islamic heartlands to the periphery, especially in newly Islamicizing lands such as the former Byzantine territories of western Anatolia? What role did textual knowledge play in this process and, more specifically, which textual forms were prevalent? This study takes up these and similar questions regarding the development of Islamic culture via text-based learning in western Anatolia in the fourteenth century. As the surviving textual record indicates, the Aegean Turkish principality of the Aydınids (Turkish, Aydınoğulları) was one of the most productive sites for the acculturation of Muslim and Turkish learning in fourteenth-century Anatolia prior to the establishment of Ottoman domination in the region. Aydınid *beg*s or rulers were active patrons of religious scholars and litterateurs, both in the high cultural literary language of Arabic, mostly in the form of commentary writing or abridged adaptations of iconic texts, as well as in the nascent Turkish literary idiom or vernacular.

This paper surveys in particular the corpus of Hacı Paşa, a religious scholar and court physician who was the most prolific Aydınid author with a total of twelve works, ten of them in Arabic. Known also as Ḥekīm (the physician) Hacı Paşa, Celālüddīn Ḫızır b. Ḫvāja [Hoca] ʿAlī

* Author's note: I am grateful to both Sait Özervarlı and Andrew Peacock for reading earlier drafts of this work and providing valuable suggestions and corrections. The results of this article are based on research funded by the European Research Council under the European Union's Seventh Framework Programme (FP/2007–2013)/ERC Grant Agreement n284076, 'The Islamisation of Anatolia, c. 1100–1500'.

© The Author (2014). Published by Oxford University Press on behalf of the Oxford Centre for Islamic Studies. All rights reserved. For Permissions, please email: journals.permissions@oup.com

Osmanlı Türklerinde İlim, s. 21-25, 1982 (İstanbul)

Adnan Adıvar

(Nşr: Kazancıgil - Tekeli)

ricik tam nüshası Berlin kütüphanesinde bulunmaktadır (bkz. W. Ahlwahrdt, *Verzeichniss der arabischen Handschriften*, 6261). Eser, İbni Sina'nın *Kanun*'u ortaya çıkıncaya kadar, Doğu hekimliğinin baş kaynağı olmuştur. Önsözünde kendinden önceki büyük tıp eserlerini inceler. Mesela Hippocrates'in aforizmalarının kısa olduğunu ve Galenus'un türlü türlü hastalıklardan bahsederek, toplu ve etraflı bir kitap yazmadığını, Zekeriya el-Razî'nin meşhur *El-havî*'sinin zayıf noktaları bulunduğunu saydıktan sonra kendisinin daha düzenli bir yol tutacağını söyler. İşte iki ciltlik büyük bir eser meydana getiren bu yazarın eseri elimizdeki Bursa yazmasına göre, «Birgama kadısı» (?) tarafından kısmen Türkçeye çevrilmiştir. Bu çeviri ancak eserin sağlık bilgisi ve hastalıkların tedavisi üzerine olan ikinci kısmının üçüncü makalesinin 34. bölümüyle dördüncü makalesinin ülserler, çiçek ve kızamığa dair 5. bölümün bir kısmını içine almaktadır. Çeviri tarihini öğrenmek mümkün olamıyorsa da bu yazmanın 857=1453 yılında Timurtaş oğlu Umur Bey tarafından vakfedildiği ilk ve son sayfaya şahitler yanında yazılmış olmasına ve Türkçesinin üslup ve imla bakımından daha eski bir zamana benzemesine göre, tercümenin XIV. yüzyılda yapılmış olduğu kestirilebilmektedir. Şu halde bu eser de yukarıda söylediğimiz *Havâss-ül-edviye* kadar eski, belki ondan daha önce Türkçe yazılmış bir tıp kitabı olacaktır. [Ek - 1].

Bu devirde en tanınmış başka bir hekim-yazara erişiyoruz ki, o da Hacı Paşa adıyle meşhur olan Celâleddin Hızır'dır. Yukarıda adı geçen Molla Fenarî ile birlikte Mısır'da tahsil etmiş, fakat uğradığı ağır bir hastalık yüzünden, tıbba merak ederek, tahsil yolunu değiştirip, büyük bir hekim olmuştur. Bu yazarın Aydınlı olduğu söylendiği gibi Konyalı olduğunu iddia edenler de vardır (ölm. 820=1417 Birgi'de ve başka bir rivayete göre, 816=1413 Kahire'de). Konyalı olduğuna kanıt olarak bu şehrin müze kütüphanesinde bu-

[Ek - 1] Elimizdeki bulgulara göre Anadolu'daki ilk Türkçe tıp kitabı Hekim Bereket tarafından, 1312-1319 arasında Hükümdar olan Aydınoğlu Mehmet Bey namına, *Lubab-ün Nuhab* isimli Arapça kitaptan yapılan çeviridir. (Bkz. M. Koman: *Hekim Bereket, Tuhfe-i Mübarizî, Lübab-ün Nuhab Tercümesi* İstanbul 1955) Konya'da İ. Koyunoğlu kitaplığında üç kitaptan meydana gelen bir mecmua içindeki nüshayı bulan ve inceleyen *Koman*, eserin diğer bir nüshasının daha mevcut olduğunu belirtmiştir (Paris, Bibl. Nat. Man. Turcs, Blochet 1/70, 1952). Ayrıca Fatih dönemine kadar tespit edilebilen Türkçe tıp kitapları yaklaşık 27 tanedir [Bkz. B. Şehsuvaroğlu: *Anadolu'da Türkçeleşme Akımı ve Türkçe İlk Tıp Eserleri* I, Milletlerarası Türkoloji Kongresi Cilt 2 (1973/1979) S. 507-514]. Ancak bu konuda yapılan yeni araştırmalarla Türkçe bilimsel eser sayısının daha sağlıklı olarak tespiti ve yeni tıp kitaplarının bulunması mümkün olacaktır [Bkz. S. Tekeli, E. Kahya: [illegible] TÜBİTAK, Proje No: BAYG-E-42/An-

eserin en belirli niteliği, verdiği bilgilerin açık ve kesin ifadelerle verilmiş, fazla lüzumsuz tafsilattan kaçınılmış olmasıdır. Mesela zatürree bahsinde bu hastalığın klinik arazı pek güzel tarif olunmuştur (bkz. İbrahim Paşa kütüphanesi, No. 933, Var. 270a). Kitap dört makale üzerine düzenlenmiş ve birinci makalede genel, nazari ve ameli bilgiler, ikinci makalede yiyecek ve içecekler, bileşik ve basit ilaçlar (bu bahis hemen olduğu gibi İbni Baytar'ın *El-cami*'inden alınmıştır), üçüncü makalede baştan ayağa kadar organların hastalıkları, dördüncü makaledeyse bütün vücudu kapsayan hastalıklar anlatılmıştır. Bu eserin başında Hacı Paşa, Arap, Hıristiyan ve Musevi bilginlerden faydalandığını yazarken, Şeyh Cemaleddin-ül-Şevbekî adında bir zattan «üstadım» diye büyük saygıyla bahseder. [Ek - 2].

Bundan başka Hacı Paşanın Arapça ve Türkçe birtakım tıbbi eserleri daha vardır. Mesela *Kitab-üt-talim* (Turhan Valide kütüphanesi, No. 258) adıyle bir eserini daha buluyoruz ki bunun başında İbni Sina'nın, Hipokrat'ın, Galenus'un ve meşhur *Mucez-ül-kanun* yazarı Alâeddin Ali ebi el-Hazm-el-Kureşî'nin adlarını saydığı gibi «enfas-ı İseviye ve akdam-ı Museviye»den ve zamanının hekimlerinden faydalandığını söyler. Kitap dikkatle okunursa, gerek bölümleri, gerek içindekiler bakımından kendi *Şifa*'sına pek benzediği anlaşılır. Sonuna «Vasiyye» adıyle bir bahis katılmıştır ki, bunda hekimlerin kıyafetinin düzgün olmasından ve hastaya karşı davranışlarından, sanatın icrası esnasında riayet edilmesi lazım gelen bazı ahlaki konulardan bahsettikten sonra, bu kitabı 771 yılında Emir-üs-Said-i Şehid'in Şeyhuniye medresesinde ikmal ettiğini söyler. Yine aynı yılda ve aynı yerde *Kitab-ül-feride* adıyle bundan önceki eserini daha ziyade hulasa ederek, başka bir eser yazmıştır (Turhan Valide kütüphanesi, No. 258; bu nüshalar Hacı Paşanın kendi yazısıyledir).

Hacı Paşanın Arapça eserlerinden bir de *Kitab-üs-saade ve'l-ikbal müretteb alâ erbaa akvaî* adıyle bir kitabına rastlıyoruz (Veliyüddin Efendi kütüphanesi, No. 2536; Manisa kütüphanesi, No. 1788, bu nüshanın tarihi 800'dür). Bu eserin bir adı da *Kümmi-ül-celâlî* olarak kütühane defterlerinde muhtelif nüshalar içine yazılmıştır (1).

(1) *Kümm* Arapçada «yen» anlamına olmak dolayısıyle, yen içinde saklanacak kadar küçük kitap demek olabilir; fakat bu açıklama ancak bir tahminden ibarettir. Hatta bazı kütüphaneler bu kelimeye bir anlam veremediklerinden *Kimya-i Celâlî* diye kimya kitapları arasına koymuşlardır. Brockelmann bu kelimeyi bir soru işaretiyle yazar.

[Ek - 2] Hacı Paşa hakkında daha yeni bir değerlendirme için bkz. S. Ünver: Hekim Konyalı Hacı Paşa ve Eserleri, İstanbul 1953 (A.K.). (VIII+95+1 sh)

Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın Sekiz Romanında Kelime Hazinesi, Emine Özsevim, 1971.

Mehmet Akif Ersoy'un Dil ve Üslubu, Ulvi Adaş, 1971.

Ömer Seyfettin'de Vokabüler, Dil ve Üslup, Tarık Kurt, 1971.

Peyami Safa'nın Romanlarında Kelime Hazinesi, Dil ve Üslup Özellikleri, Zeynep Paslı, 1971.

Reşat Nuri'nin Romanlarında Dil ve Üslup, Kadriye Şevket, 1970.
Yakup Kadri'nin Dili ve Üslubu, Ümran Hasan, 1970.

Tenkit

Münekkit Olarak Ali Kemal, Eser Kısakürek, 1969.
Münekkit Olarak Beşir Fuat, Sabri Ömür, 1967.

Deneme

Denemeci Olarak Nurullah Ataç, Enver Günbulut, 1968.

20 TL.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ DİL VE TARİH-COĞRAFYA FAKÜLTESİ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ

(5)

TÜRKOLOJİ
DERGİSİ

HACI PAŞA (madde 'Eu'anda neredeyse bu makale araya alınmalı)

GEREDELİ İSHAK

Sıra no: 919
Ankara, Eylül 1975
Hasan Bilbaşar

V. cilt 1. sayı
ANKARA ÜNİVERSİTESİ BASIMEVİ — 1973

XIV. YÜZYILDA YAZILMIŞ DEĞERLİ BİR TIP ESERİ

EDVİYE-İ MÜFREDE (GEREDELİ İSHAK'ın)

MUSTAFA CANPOLAT

Türk tıp tarihi üzerine bugüne kadar yapılan araştırmaların yetersizliği acı bir gerçektir. En eski tıp metinlerimizden başlayarak ülkemizde tıp biliminin geçirdiği evreler, batıdan ve Arap bilginlerinden neler alındığı, bunlara neler eklendiği, halk hekimliği ile tarihî tıp bilimi arasındaki ilişkiler, henüz bu konu üzerinde ciddiyetle ve bilgiyle çalışacak tıp tarihçilerini beklemektedir*.

Bu konuda tıp tarihçileri kadar filologları da bekleyen bir görev vardır: En eski eserlerden başlayarak Türk tıp tarihi metinlerini yayımlamak, bu metinlerdeki kelime hazinesini ve dil özelliklerini araştırarak tıp tarihi araştırıcılarına yardımcı olmak.

Bu makalemizde, Osmanlı alanında yazılan ve bugüne kadar en eski Türkçe tıp metni olarak bilinen Edviye-i Müfrede üzerinde duracağız.

EDVİYE-İ MÜFREDE'NİN XIV. YÜZYIL TIP ESERLERİ ARASINDAKİ YERİ

XIV. yüzyılda Osmanlı Türklerinde tıp biliminin büyük bir gelişme gösterdiği bilinmektedir. Bir yandan doğulu bilginlerin eserleri Türkçeye çevrilirken bir yandan da yarı telif yarı toplama sayılabilecek eserlerin yazıldığı görülmektedir. Bildiğimiz ilk çeviri eser Müfredāt-ı İbn Bayṭar Tercümesi (İst. Üni. Kitaplığı T. 1204)dir. Çevireni bilinmeyen bu eser, Aydınoğullarından Umur Bey'in (1340-1348) emriyle, XIII. yüzyılın ünlü botanik bilgini İbnü'l-Bayṭar'ın *Kitābu'l-cāmiᶜ fi'l-edviyeti'l-müfrede* adlı eserinden kısaltılarak Türkçeye çevrilmiştir**.

*Burada, tıp tarihi alanında bugüne kadar değerli eserler vermiş olan Dr. Osman Şevki Uludağ, Dr. A. Adnan Adıvar, Dr. Rusçuklu Hakkı Uzel, Prof. Dr. Feridun Nazif Uzluk, Ord. Prof. Dr. Süheyl Ünver ve Prof. Dr. Bedi N. Şehsuvaroğlu'nun çalışmalarını anmadan geçemiyeceğiz.

** A. Adnan Adıvar: Osmanlı Türklerinde İlim (II. baskı) İst. 1970, s. 13.

SINGH, Nirvikar, "India's Information Technology Sector: What Contribution To Broader Economic Development?", **OECD Development Centre Technical Papers no:207**, March 2003.

SOLOW, Robert M., "Technical Change and the Aggregate Production Function", **Review of Economics and Statistics**, No: 39-3, August-1957.

SPO, Sector Profiles of Turkish Industry – A General Outlook, February 2004.

STIROH, Kevin J., "Measuring Information Technology and Productivity in the New Economy", **World Economics**, Volume: 3, No:1, January-February 2002.

TARI, Recep, **Ekonometri**, 2. Baskı, Alfa Yayınları, İstanbul, 2002.

WANG, Eunice Hsiao-Hui, "ICT and Economic Development in Taiwan: Analysis of the Evidence", **Telecommunications Policy 23**, 1999.

WONG, Poh-Kam, "ICT Production and Diffusion in Asia Digital Dividends or Digital Divide?", **Information Economics and Policy 14**, 2002.

D. 2824
Türkiye Diyanet Vakfı
Kütüphanesi
İslâm Araştırmaları Merkezi

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 12 Haziran 2005

— Hacı Paşa

ANADOLU BEYLİKLERİ DÖNEMİNDE YETİŞEN ÇOK YÖNLÜ BİR BİLİM ADAMI: HACI PAŞA

İsmail ÇİFTCİOĞLU*

Özet: Anadolu Beylikleri Dönemi'nin, ilim ve kültür faaliyetleri bakımından hareketli bir safha olduğu bilinen bir husustur. Bu inkişafta şüphesiz, Türkmen Beyleri'nin, ilmi, ilim adamını himaye etme ve destekleme noktasındaki tutumları, önemli bir paya sahiptir. Aydınoğulları Beyliği hükümdarı İsa Bey de, dönemin ilmî geleneğine uymuş ve XIV. yüzyıl İslâm dünyasının ileri gelen hekimlerinden olan Hacı Paşa'ya her türlü desteği sağlamıştır. Hacı Paşa, kendisini yetiştirmek için Mısır'a gitmiş, orada başta tıp olmak üzere, aklî ve dinî ilimlerde öğrenimini tamamlamıştır. Ayrıca Kahire hastanesinde de bir süre hekimlik yapmıştır. İsa Bey'in daveti üzerine Anadolu'ya dönen Hacı Paşa, Ayasluk (Selçuk) ve Birgi'de kadılık ve müderrislik görevlerinde bulunmuş, Aydınoğulları sarayında bir süre hekimlik yapmıştır. Hacı Paşa, gerek Mısır'da, gerekse Anadolu'ya döndükten sonra, tıp, mantık, kelâm ve tefsir ilimlerinde On'un üzerinde eser kaleme almıştır. Özellikle tıp sahasında te'lif ettiği kitapları, o dönemde tıbba dair yazılan ilk eserlerden olması bakımından oldukça önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Hacı Paşa, Celâleddin bin Hızır, Aydınoğulları, İsa Bey, Anadolu Beylikleri Dönemi.

Abstract: It is known that the period of Anatolian Principalities is an active phase in terms of sciantific and cultural activities. In this respect the attitudes of the Turkmen Rulers play an important role in protecting and supporting science and scientists. İsa Bey, The Ruler of Aydınoğulları Principality, conformed to the sciantific conventions of the period and gave his full support to Hacı Pasha, who was one of the prominent doctors of the 14th Century İslamic world. Hacı Pasha went to Egypt to be trained and was trained there mainly on medicine, ration and religion. He, also worked as adoctor in Kahire Hospital for some time. Hacı Pasha returning back to Anatolia upon the invitation of İsa Bey, worked as a kadi a teacher in madrasahs in Ayasluk (Selçuk) and Birgi and as a doctor in Aydınoğulları Palace for some time. Hacı Pasha wrote more than ten books on medicine, logic, the Koran and commentary on it both when in Egypt and after his turn to Anatolia. Especially the books he compiled on medicine are very important as being one of the first books written on medicine in this period.

Key Words: Hacı Pasha Celâleddin bin Hızır, Aydınoğulları, İsa Bey, The Period of Anatolian Principalities.

GİRİŞ

Türkiye Selçuklu Devleti'nin fiilen ortadan kalkmasıyla, "tavâif-i mülûk" sıfatıyla ortaya çıkan Anadolu Beylikleri, dönemin siyasî ve askerî şartları gereği, birbirleri ile mücadele halinde olmuşlardır. Bu siyasî ve askerî

* Yard. Doç. Dr. Dumlupınar Üniversitesi, Eğitim Fakültesi

167692

YAZMA TEFSİR LİTERATÜRÜ

Doç. Dr. Süleyman MOLLAİBRAHİMOĞLU

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi
Dem. No: 167692
Tas. No: 297.2 MOL.Y

DAMLA YAYINEVİ

İSTANBUL - 2007

06 KASIM 2007
MADDE YAYIMLANDIKTAN SONRA GELEN DOKÜMAN

Hacı Paşa

55. HACI PAŞA b. HOCA ALİ el-KONEVÎ

(الحاج باشا بن خواجه علي القونوي)

(ö. 820/1417)

MECME'U'L-ENVÂR fî CEM'İ'L-ESRÂR

(مجمع الأنوار في جمع الأسرار)

A. Müellif

Tefsirin önsözünde kaydedildiğine göre müellif, Hacı Paşa b. Hoca Ali b. Murad b. Hoca Ali b. Hüsâmüddîn el-Konevî'dir. Kâtip Çelebi müellifi aynı adla kaydetmiş[191], Ömer Nasuhi Bilmen'in *Büyük Tefsir Tarihi*'ne ise Celâlüddin Hızır b. Hoca Ali b. Murad b. Hoca Ali b. Hüsâmüddin şeklinde yer almış, aslen Konyalı olduğu, daha sonra Aydın'a yerleşmesi sebebiyle kendisine "Aydınlı Hacı Paşa" dendiği belirtilmiş, ayrıca tefsirinin dışında *Mesâlikü'l-kelâm fî mesâili'l-kelâm* ve *Müntehabu'ş-şifâ*, eserleri arasında gösterilmiştir.[192]

---

[191] Kâtip Çelebi, a.g.e., II, 1598.

[192] Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi*, II, 586-587

THE ENCYCLEOPAEDIA OF ISLAM [New Edition], Vol.III, 1971 LEIDEN, pp.

Hacı Paşa

20 EYLÜL 1993

Yamghurdjī and Özdemir (Abu 'l-Ghāzī, *Shadjara*, 184).

Bibliography: In the article. See also GIRĀY. (HALIL İNALCIK)

ḤĀDJDJĪ KHALĪFA [see KĀTIB ČELEBI].

ḤĀDJDJĪ NASĪM OGHLU [see AK ḤISĀRĪ].

ḤĀDJDJĪ PASHA, DJALĀL AL-DĪN KHIḌR B. ʿALĪ, eminent 8th/14th century Turkish physician and author of several important medical texts, including the famous *Shifāʾ al-askām wa dawāʾ al-ālām* (Brockelmann, II, 233; Ḥādjdjī Khalīfa, ii, 1049). He was born about the second quarter of the 8th/14th century in Konya (and not Aydīn, as stated by Ṭashköprü-zāde, *Shakāʾik al-nuʿmāniyya*, in marg. of Ibn Khallikān, Cairo 1310, 114; Turkish trans. by Medjdī, Istanbul 1269, 74), whence he went to Cairo to study under Mubārak Shāh al-Manṭiḳī and Akmal al-Dīn Bārbartī. As the result of an illness, he changed his studies from *fiḳh* to medicine, and his abilities were great enough to secure for him later the position of chief physician in the Manṣūriyya hospital. Early in the last quarter of the 8th/14th century he returned to Anatolia, where he entered the employ of the Aydīn-oghlu dynasty, serving both as physician and as *ḳāḍī*, and it was to ʿĪsā b. Muḥammad b. Aydīn that he dedicated his *Shifāʾ* (783/1381). His death occurred in the 20's of the 9th/15th century, and he is buried in Birgi.

His works, most of which are in Arabic, include philosophy, mysticism and Ḳurʾānic exegesis, but it is his medical writings which have assured his fame. However, even the scholars who would most insist on his importance in the history of Turkish medicine can claim little originality for his work, and it is probably his Turkish abridgments and simplifications of the *Shifāʾ*—known as the *Muntakhab* and the *Tashīl*—which most command interest today, being amongst the earliest specimens of Ottoman didactic prose. Both have been used and quoted extensively in Vol. ii of the historical dictionary (*Tanıklariyle Tarama Sözlüğü*) published by the Turkish Linguistic Society.

Bibliography: A. Süheyl Ünver, *Hekim Konyalı Hacı Paşa, hayatı ve eserleri*, Istanbul 1953; Abdülhak Adnan-Adıvar, *Osmanlı Türklerinde İlim*, Istanbul 1943, *index*; *IA*, fasc. 39, 28-30. (J. WALSH)

ḤĀDJIB, term which may be translated approximately as chamberlain, used in Muslim countries for the person responsible for guarding the door of access to the ruler, so that only approved visitors may approach him. The term quickly became a title corresponding to a position in the court and to an office the exact nature of which varied considerably in different regions and in different periods. Basically the Master of Ceremonies, the *ḥādjib* often appears as being in fact a superintendent of the Palace, a chief of the guard or a righter of wrongs, sometimes even as a chief minister or a head of government. The word *ḥādjib* itself is derived from the verb *ḥadjaba* "to prevent", and should be considered in conjunction with the term *ḥidjāb* which, together with *sitr*, denotes the curtain used, in accordance with a custom widespread in the Orient before the time of Islam, to conceal the sovereign from the gaze of courtiers or visitors (for the arguments for and against this custom, see al-Djāḥiẓ, *Kitāb al-Ḥidjāb*, in *Rasāʾil*, ed. Sandūbī, Cairo 1352/1933, 155-86; al-Ibshīhī, *Mustaṭraf*, ch. xvii).

i.—THE CALIPHATE

The *ḥādjib* makes his appearance at the very beginning of the Umayyad period. Certain chroniclers list carefully the names of the persons, nearly all freedmen or clients, who were chamberlains to the first caliphs, from the reign of Muʿāwiya onwards; various texts prove that even at that time palace ceremonial was already developed, so that the importance of the *ḥādjib* can readily be understood. The chamberlain not only introduced into the sovereign's presence friends and visitors; he also supervised the organization of the solemn audiences, at which those present formed themselves into two groups on either side of the hall, leaving the centre of the floor vacant for those who were admitted to address the caliph. At this period the *ḥādjib* figures in the caliph's entourage on a level with the secretaries (*kuttāb*), with no pretension to equal in dignity the representatives of the Arab aristocracy.

The situation changed considerably with the coming of the ʿAbbāsids, who bestowed a more exalted place upon their *mawālī* assistants. The two most important offices of the Court were now those of the *wazīr* and the *ḥādjib*, both granted to *mawālī*, sometimes of very humble origin. The rank of the *ḥādjib* was inferior to that of the *wazīr*, as appears from the account of how the "vizierate" was granted to the *ḥādjib* al-Rabīʿ b. Yūnus in the reign of al-Manṣūr. The chamberlain, appointed from among the Palace servants, was the head of the domestic staff of the palace as well as master of ceremonies; he might also occasionally be commanded to eliminate by violent means persons who had displeased the caliph.

During the first two centuries of the ʿAbbāsid period there was, it is clear, a constant rivalry between the *wazīr*, whose functions are not yet clearly defined but who already assists the ruler in the tasks of administration and government, and the *ḥādjib*, who sometimes managed to procure the removal of the *wazīr* in office and to occupy his place. The chamberlains, former Palace servants, are the rivals of the professional secretaries from whom, for the most part, the viziers were appointed. Thus under al-Manṣūr the chamberlain al-Rabīʿ b. Yūnus was granted the vizierate after the dismissal of Abū Ayyūb and later, under Hārūn, his son al-Faḍl was appointed vizier after the disgrace of the Barāmika [*q.v.*]. In the middle of the 3rd/9th century the rivalry persisted, but at this time the chamberlains were usually recruited from among the new Turkish *ghulāms* [*q.v.*] of the caliphs; such was the case of Ītākh, the *ḥādjib* of al-Mutawakkil, who found himself occupying the highest position when the caliph decided to dispense with a vizier.

At the end of this century the authority of the chamberlain had diminished somewhat compared with that of the *wazīr* who, with a staff of highly specialized *kuttāb*, had become in fact a head of government. He was rivalled also by the *amīr* who, at this period, was the commander in chief of the army. Yet his influence was not negligible, becoming apparent particularly when there were palace revolutions, for he had directly under his orders certain detachemnts of the guard, notably the *Maṣāffiyya*. Thus the attitude of the chamberlain Sawsan was the determining factor in the unsuccessful coup d'état against al-Muḳtadir in 296/908. During the reign of this caliph another chamberlain, Naṣr al-Ḳushūrī, who held office continuously from 296/908 until 317/929 whereas the viziers were constantly changing, came to play an important part in the choice of these ministers whom, moreover, it was his responsibility to arrest when they fell out of favour.

Dergi / Kitap
Kütüphanede Mevcuttur

Gevher Nesibe Sultan anısına düzenlenen
«Konya'lı Hekim Hacı Paşa Kongresi» tebliğleri

14 MART 1986
KAYSERİ

14 NİSAN 1993

YAYIN KOMİSYONU

1 — Prof. Dr. Ahmet H. KÖKER
2 — Doç. Dr. Yusuf ERDOĞAN

(Tebliğlerin dil ve bilimsel sorumlulukları konuşmacılara aittir.)

Her hakkı saklıdır.

926.HAC
17728

Dizgi - Baskı
Erciyes Üniversitesi Matbaası
KAYSERİ

Die Orientalischen Handschriften der Herzoglichen Bibliothek zu Gotha,
Zweiter Theil: Die Türkische Handschriften.
W. Pertsch (Wien 1864)

110.

(pt. 44; Seetzen: Nr. 14.)

تسهیل „Die Erleichterung", ein medicinisches Compendium von خاجی باشا, welcher, aus Aïdin gebürtig, unter Bâjazid I dem Spitale von Qâhira vorstand, und ausser dem gegenwärtigen noch ein ausführlicheres arabisches Werk medicinischen Inhalts, betitelt الشفا, geschrieben haben soll (Ḥ. Ch. II, p. 296, Nr. 2995; Hammer I, p. 73; und derselbe, Gesch. d. osm. Reichs I, p. 630). Name, Zweck und Eintheilung seines vorliegenden Werkes gibt er in der Einleitung Fol. 1ᵇ mit folgenden Worten an: وبو کتابه تسهیل آد ویردم زیرا که تشخیص امراض و طریقه علاج الدن کلدکجه آسان ایلدم ترکی عبارته کتردم تا که اکثر خلایق فایده طوتب بو ضعیفی دعادن اونتمیلر وبو کتابی اوج بخش ایلدم اول بخش اکی باب در اول بابی طبك علمیسن بلدرر اکنجی باب عملیسن بلدرر واکنجی بخش غدالر و شربتلر واوتلر بلدرر اوجنجی بخش خسته لقلرك سببن و علامتن و معالجه سن بلدرر ☆

Die drei بخش beginnen auf Fol. 1ᵇ, 19ᵃ und 37ᵇ; über den näheren Inhalt vgl. m. Fleischer Lips. Nr. CCLXVIII. Andere Exemplare, ausser dem eben erwähnten, finden sich in Deutschland noch: in Wien (Flügel Nr. 491, Vienn. 430, Krafft Nr. CCCLXXXI), und in Dresden Nr. 52.

Anfang: حمد و سپاس و شکر بی قیاس اول یجه تکریه کیم موجودات
عدمدن وجوده کتردی

77 beschriebene Blätter, die Seite zu 15 Zeilen; Fol. 1—70 von guter alter Naschî-Hand mit Vocalen geschrieben, von Fol. 71 an mit roherem und vocallosem Naschî ergänzt.

111.

(pt. 100; Seetzen: Haléb 391.)

Dasselbe Werk, in den beiden ersten Abschnitten mit dem vorigen Exemplare übereinstimmend; im dritten aber, welcher in der vorigen Handschrift Fleischer's Beschreibung entspricht, bedeutend abweichend. Derselbe zerfällt in der vorliegenden Handschrift in 49 باب, die ihrerseits wieder in فصل untergetheilt sind. Am Anfange fehlt ein Blatt, so dass das Vorhandene im ersten باب des ersten بخش beginnt; der Anfang des zweiten بخش fällt (ohne bezeichnet zu sein) auf Fol. 30ᵃ, der des dritten auf Fol. 56ᵇ.

Anfang (in der vorigen Handschrift Ende von Fol. 1ᵇ):
قینمش ارپه صوی کبی کیم غلیظ اولور

297 Blätter, neues, schönes, mit einzelnen Vocalen versehenes Naschî, 13 Zeilen die Seite.

112.

(pt. 4; Seetzen: Nr. 32.)

Nochmals desselbe Werk, hier aber unter dem Titel شفی منتخب [1] „Die ausgewählte Schifâ", d. h. Auswahl aus dem Werke الشفا (vgl. zu Cod. 110 und Fleischer, Cod. Lips. p. 515 not. marg.). Der erste بخش beginnt zu Ende von Fol. 1ᵇ, der zweite (ohne als solcher bezeichnet zu sein) auf Fol. 20ᵇ, der dritte auf Fol. 37ᵇ. Dieser dritte بخش ist in diesem Exemplare wieder anders als in den beiden vorhergehenden [2]; er zerfällt hier in 62 Capitel (باب), welche, ebenso wie in der vorigen Handschrift, am Anfange des dritten بخش aufgezählt werden. — Die folgende Handschrift enthält unter ganz ähnlichem Titel ein verschiedenes Werk.

Anfang: حمد سپاس و شکر بی قیاس اول یوجه تکریا کم بو موجودات
عدمدن وجوده کتردی

1) Fol. 1ᵇ: بو کتابه شفی منتخب دیو آد ویردم

2) Aus der verschiedenen Ausdehnung dieses dritten Theiles erklärt sich auch der sehr verschiedene Umfang unserer drei Exemplare.

ZIRIKLI "A'LAM", c. II, s. 307, 1984 (BEYRUT)

القَبّاني

(٠٠٠ ـ ٨٥٣ هـ = ٠٠٠ ـ ١٤٤٩ م)

خضر بن عبد الرحمن بن أحمد ابن علي البرلّسي المصري المعروف بالقباني : فلكي له كتب ، منها « بهجة الفكر في حل الشمس والقمر ـ خ » في شستربتي (٤٠٨٦) و « إجابة السؤال في معرفة العمل بالهلال » و « الجواهر الحسان وشمس عين الزمان في علم القبان ـ خ » بشستربتي (٤٣٦٥) (١) .

المَوْصِلي

(٠٠٠ ـ ١٠٠٧ هـ = ٠٠٠ ـ ١٥٩٨ م)

خضر بن عطاء الله الموصلي : فاضل . أصله من الموصل . هاجر إلى مكة فاتصل بأميرها (حسن بن أبي نمّي) وألف باسمه « الإسعاف بشرح أبيات الكشاف ـ خ » مجلدان ، و « أرجوزة » في فضل أهل البيت ووقائعهم ، فأجازه بألف دينار . ثم نفاه إلى المدينة ، بوشاية ، فتوفي في طريقه إليها (٢) .

حاجّي باشا

(٠٠٠ ـ ٨٢٠ هـ = ٠٠٠ ـ ١٤١٧ م)

خضر بن علي بن مروان بن علي ، حسام الدين الآيديني ، ويقال له الخطاب ، ويعرف بحاجي باشا : طبيب متكلم ، من علماء الحنفية . أصله من قونية . ومولده ومنشأه في آيدين . سكن مصر وتوفي بها . له كتب في الطب وغيره ، منها « التسهيل » طب ، و « الفريدة في ذكر الأغذية المفيدة » و « شفاء الأسقام ودواء الآلام ـ خ » مجلد ضخم في الطب رأيته في خزانة الرباط (١٥٦١ كتاني) ومنه نسخة في دمشق ، وفي شستربتي ٤٠١١ و ٤٥٩٨ و « اختيارات الشفاء ـ خ » مختصره ، في طوبقبو ، و « حاشية على شرح مطالع الأنوار » في المنطق والحكمة ، للأرموي ، و « مجمع الانوار » في التفسير ، و « السعادة والإقبال ـ خ » في شستربتي (٤٩٢٣) و « شرح طوالع الأنوار » للبيضاوي ، في علم الكلام (١) .

(١) هدية العارفين ١ : ٣٤٧ ويلاحظ ورود اسم أبيه في شستربتي مرتين مختلفتين الأولى « خضر بن عبد القادر » والثانية كما هو في الهدية « خضر بن عبد الرحمن » .

(٢) خلاصة الأثر ٢ : ١٣١ والبعثة المصرية ٣٣ وانظر سمط النجوم العوالي ٤ : ٣٥٨

الحبلرودي

(٠٠٠ ـ نحو ٨٥٠ هـ = ٠٠٠ ـ نحو ١٤٤٦ م)

خضر بن محمد بن محمد بن علي الرازي الحبلرودي أصلا النجفي سكنا : فقيه إمامي متكلم من علماء أوائل الدولة الصفوية بشيراز . صنف كتبا ، منها « شرح درة المنطق ـ خ » بخطه سنة ٨٢٣ في الأزهرية ، و « جامع الدرر » كبير ، و « مفتاح الغرر » مختصر الذي قبله ، و « جامع الأصول » (٢) .

الأَماسي

(٠٠٠ ـ ١١٠٠ هـ = ٠٠٠ ـ ١٦٨٨ م)

خضر بن محمد الأَماسي : فقيه حنفي : فرضي ، متأدب ، من علماء الروم . كان مفتي بلدية « أماسية » له كتب ، منها « أنبوب البلاغة ـ خ » في دار الكتب ، أنجزه سنة ١٠٦١ وهو نظم لتلخيص المفتاح ، و « الإفاضة » شرح لأنبوب البلاغة ، و « لب الفرائض » اختصر به فرائض السجاوندي (٣) .

خِضْر القاضي

(٠٠٠ ـ ١٣٤٥ هـ = ٠٠٠ ـ ١٩٢٦ م)

خضر بن محمد بن خضر يتصل نسبه بموسى الكاظم : قاض ، من أهل بغداد . اشتغل بالتدريس . وكان فقيهاً فاضلا ، فشرح « الوهبانية » في فقه الحنفية ، و « المنظومة العمروطية » في النحو . وله « مجموعة » في الأدب . وولي القضاء في أكثر ألوية العراق متنقلا بينها ، قرابة ٣٥ عاماً . ثم كان من أعضاء مجلس التمييز الشرعي ببغداد إلى أن توفي (١) .

(١) هدية ١ : ٣٤٥ ونشرة ٢ : ٣ وكشف ١٠٤٩ وطوبقبو ٣ : ٨٥٢ ، ٨٥٣ و Broc S. 2. 326

(٢) روضات الجنات ٢٦٤ والأزهرية ٣ : ٤١٤ وهدية ١ : ٣٤٥ .

(٣) هدية ١ : ٣٤٧ وفيه : وقيل وفاته سنة ١٠٨٦ ودار الكتب ٢ : ١٧٧ .

العُطُوفي

(٠٠٠ ـ ٩٤٨ هـ = ٠٠٠ ـ ١٥٤١ م)

خضر بن محمود بن عمر المرزيفوني الرومي المعروف بخير الدين العطوفي : من علماء الدولة العثمانية . من بلدة مرزيفون . كان واعظا باسطنبول . وتوفي ودفن بها . له تآليف ، منها « روض الإنسان ـ خ » في الطب النبوي ، و « العطاس في النفع لجميع الناس ـ خ » و « حاشية على شرح الشريف الجرجاني لمقدمة المواقف ـ خ » في العقائد ، وهذه الكتب الثلاثة في طوبقبو . وله « كشف المشارق » في شرح مشارق الأنوار للصاغاني ، و « شرح إيساغوجي » ذكرهما حاجي خليفة (٢) .

الخَضِر بن نَصْر

(٤٧٨ ـ ٥٦٧ هـ = ١٠٨٥ ـ ١١٧٢ م)

الخضر بن نصر بن عقيل الإربلي ، أبو العباس : فقيه ، عالم بالفرائض ، من أهل إربل . تعلم في بغداد وعاد إلى إربل فدرّس فيها إلى أن توفي . له تصانيف في التفسير والفقه وغيرهما ، منها كتاب ذكر فيه ٢٦ خطبة للنبي ﷺ كلها مسندة (٣) .

(١) لب الألباب ٢١٤ ـ ٢١٧ .

(٢) طوبقبو ٣ : ٧٥ ، ٨٦١ ـ ٨٦٢ وهدية ١ : ٣٤٦ وعثمانلي مؤلفلري ٢ : ٣٥٥ وفيه أسماء ١٢ كتاباً من تآليفه ، قال إنها في خزائن استانبول . وكشف الظنون ٢٠٨ ، ١٦٨٩ وفيه وفاته ٩٥٣ وسماه « خضر بن عمر » كلاهما خطأ .

(٣) وفيات الأعيان ١ : ١٧١ والشذرات ٥ : ٨٦ وهو فيه ، من وفيات سنة «٦١٩» خطأ .

خضر المنتشوي (... – ٨٥٣ هـ) (... – ١٤٤٩ م)

خضر بن عبد اللطيف المنتشوي . متكلم حكيم ، اصولي . من تصانيفه : حاشية على شرح المقاصد لسعد التفتازاني في علم الكلام ، حاشية على شرح ملا زاده هداية الحكمة للابهري ، تعليقة على شرح التنقيح للتفتازاني في الاصول ، وتعليقة على شرح السيد الجرجاني لكتاب المواقف لعضد الدين الايجي في علم الكلام .

(ط) حاجي خليفة : كشف الظنون ٣٥١ ، ٤٩٧ ، ١١٤٦ ، ١٧٨١ ، ١٨٩٤ ، ٢٠٣٠

خضر الموصلي (... – ١٠٠٧ هـ) (... – ١٥٩٨ م)

خضر بن عطاء الله بن محمد الموصلي ، نزيل مكة . اديب ، عالم في النحو واللغة ومعاني الاشعار . توفي قبل وصوله الى المدينة . من تصانيفه : الاسعاف بشرح شواهد القاضي والكشاف في مجلدات ، وارجوزة بهجة المجالس في تعريف الخمسة اهل الكساء .

(ط) المحبي : خلاصة الأثر ٢ : ١٢٩ – ١٣٢ ، الخفاجي : ريحانة الألبا ١٠٧ – ١١١ ، ابن معصوم : سلافة العصر ٣٨٥ – ٣٨٨ ، الشوكاني : البدر الطالع ١ : ٢٤٢ ، ٢٤٣ ،

حاجي خليفة: كشف الظنون ١٤٨٢ ، البغدادي : ايضاح المكنون ١ : ٧٨ ، فهرس التيمورية ١ : ٨ ، ٩ ، ١٥٦ ، ٣ : ٨٨

Brockelmann : s, II : 513

خضر حاجي باشا (كان حياً ٨١٦ هـ) (١٤١٣ م)

خضر بن علي بن الخطاب المعروف بحاجي باشا الآيديني (جلال الدين) طبيب . من تصانيفه : شفاء الاسقام ودواء الآلام ، والكمي في الطب .

(خ) فهرس المؤلفين بالظاهرية

(ط) حاجي خليفة: كشف الظنون ١٠٤٩ ، فهرست الخديوية ٦ : ٢١ ، ٢٢ ، كتبخانه مدرسه سروبلي ٢٠ ، كوبرلي زاده محمد باشا كتبخانه سنده ٦٣ ، كتبخانه ولي الدين ١٤٣ ، ١٤٥

De Slane : Catalogue des manuscrits arabes 536, Brockelmann : g II : 233, s, II : 326

خضر العطوفي (... – ٩٤٨ هـ) (... – ١٥٤١ م)

خضر بن عمر العطوفي (خير الدين) عالم مشارك في انواع من العلوم . من تصانيفه : شرح ايساغوجي في المنطق ، حاشية على الكشاف للزمخشري في التفسير ، شرح مشارق الانوار النبوية من صحاح الاخبار المصطفوية للصغاني وسماه كشف المشارق في ثلاث مجلدات ، شرح البردة في مدح النبي ﷺ ، وكتاب في الطب .

MLF, c. IV, s. 101 (1957-1961), BEYRUT

(S. 362), NO 2500 (s. Massignon, Bibl. Ḫall. 1059), Nafiz P. 426, Calc. Medr. 232, As. Soc. Beng. 234, s. W. Ivanow, *Ṭabaqāt al-Anṣārī* in the old language of Herāt, JRAS 1923, 34ff, 337ff.

IV. *K. al-Arbaʿīn fī dalāʾil at-tauḥīd* (*aṣ-ṣifāt*) Rēwan Köšk 510,8 (Ritter, Isl. XVII, 255, XXII, 89), s. Goldziher, Vorl. ²329 nach Subkī, *Ṭab.* III, 317.

V. *Daraǧāt at-tāʾibīn* zitiert b. ʿArabī in *at-Tuḥfa al-bahīya*, Stambul 1302, 224,8.

VI. *Munāǧāt*, Gebete, zu den Hdss. Ritter, Isl. XXII, 94, Teh. II, 588, gedr. Teheran 1284, 1299, 1304, Ind. 1286, 1297, Bombay 1301, Stambul 1301, Berlin, Kaviani 1924.

VII. Pers. Gedichte hsg. v. Shukovsky, Vost. Zamjätki, 85/113.

VIII. Pers. Prosawerke bei Ritter, Isl. XXII, 95/100, (dazu ʿĀṭif 1513, Evqāfmus. 374), Storey Pers. Lit. II, xxxxix.

3. Abu'l-Maʿālī ʿAzīzī b. ʿAbdalmalik b. Manṣūr al-Ǧīlī *Šaiḏala* (Šailaḏ), Prediger und Vertreter des Oberqāḍī a. Bekr aš-Šaʾmī in Baġdād, gest. am 17. Ṣafar 494/23. 12. 1100.

As-Subkī, *Ṭab.* III, 287. *K. Lawāmiʿ anwār al-qulūb fī ǧamʿ asrār al-maḥbūb* noch Br. Mus. Or. 6436 (DL 9), Kairo² III, 320. Cmt. v. Ḥāǧǧī Pāšā al-Āidīnī (um 782/1381, s. II, 233), Selim Āġā 629.

3a. Abu'l-Ḫalīl A. b. M. b. ʿAbdalmalik al-Ašʿarī *at-Tibrīzī* blühte zwischen A. ad-Daqqāq (st. 485/1092), seinem Lehrer, und b. ʿArabī, der einige seiner Lehren übernommen haben soll.

Sirāǧ al-qulūb in 41 Bāb über die Mystik, Berl. 3314, Ǧārullāh 1084,97b/104a, 2061,165a/6b, Bank. XIII, 959, iv, Kairo² I, 317.

4. Abū M. ʿAl. b. al-Q. b. al-Muẓaffar b. ʿA. *aš-Šahrazūrī*, gest. 511/1117.

44 Ḫafīfverse ṣūfischen Inhalts aus b. Ḫall. auch bei Ulughkhānī, Hist. of Gujarat, ed. Ross, I, 12/4.

Zu S. 434

5. ʿAbdassalām b. ʿAr. b. M. al-Išbīlī *b. Barraǧān* al-Laḫmī, gest. 536/1141 in Marokko.

Geschichte der Arabischen Litteratur,
Supp. I, s. 775, 1937 (LEIDEN)

§ 6a. Die Philosophie

Kamāladdīn Masʿūd b. Ḥu. *aš-Širwānī* ar-Rūmī, gest. 905/1499.

HS III, 3, 340. 1. *R. fī 'l-Abḥāṯ aṯ-ṯalāṯa al-mutaʿalliqat bil-kalām wal-manṭiq wal-ḥikma*, Rāmpūr I, 300,1496. — 2. *al-Masʿūdī* I, 849 (dazu Heid. ZDMG 91, 385,319,1). — 3. *Šarḥ Bāb al-muʿarraf* Pet. AM Buch. 136. — 4. *Šarḥ as-Samarqandīya* S. 259. — 5. *Šarḥ al-Mawāqif* S. 290.

§ 7. Die Medizin

1. ʿAl. b. ʿAbdalʿazīz b. Mūsā *as-Sīwāsī*, Anfang des 8/14. Jahrh.s.

ʿUmdat al-fuḥūl fī šarḥ al-Fuṣūl (der Aphorismen des Hippokrates) Paris 2844,1.

2. Ḥāǧǧī Pāšā Ḫiḍr b. ʿA. *al-Āidīnī* al-Ḫaṭṭāb ging nach Kairo, um bei Mubārak Šāh al-Mālaqī Philosophie zu studieren. Da er leidend war, wandte er sich der Medizin zu und wurde Chefarzt in Kairo. Später kehrte er in die Heimat zurück, lehrte in Birgī und starb dort vor 820/1417 (n. a. aber 816/1413 in Kairo).

M. Ṭāhir Brussali in *Türk Yurdū* II, 477/9. — 1. *Šifā' al-asqām wadawā' al-ālām*, 782/1381 in Ephesus für ʿĪsā b. M., Sulṭān von Āidīn, verfasst, Autograph in der Bibliothek Sulṭān A. s III. im Serāi, ferner Berl. 635/6, Paris 3012/14, AS 3667/9, Selīm Āġā 876, Sarwīlī 223, Welīeddīn 2517, Kairo² VI, 21, Teh. II, 515, Peš. 1572, Rāmpūr I, 488, No. 160, Bank. IV, 69, Bat. III, 264, Auszug v. Verf. türk., dem Āidīnoġlū M. Bek gewidmet, in Tīre, Bibl. Melik, Magnesia (Bibl. Murādīya) und in mehreren Stambuler Bibliotheken. — 2. *Tashīl*, Autograph in der ʿUm., andre Hdss. in Tīre und Magnesia. — 3. *K. as-Saʿāda wal-iqbāl*, auch *al-Kāmī* (?) *al-Ǧalālī* genannt, Manch. 332. — 4. *Šarḥ Ṭawāliʿ al-anwār* s. I, 743. — 5. *Šarḥ Lawāmiʿ al-anwār* s. I, 775. — 6. *Šarḥ Ādāb al-baḥṯ* s. I, 468.

Geschichte der Arabischen Litteratur, Supp. II, s. 326, 1938 (LEIDEN)

eb. 236. — 8. *al-Mauʿiẓa al-ḥasana* eb. 267. — 9. *Asrār al-wuḍūʾ* eb. 304.

233 7. Idrīs b. Ḥusāmaddīn al-Bidlīsī, gest. 926/1520, s. Suppl.

ŠN I, 470/1. Brussaly, Osm. Müʾell. III, 6. 1. *al-Ibāʾ ʿan mawāqiʿ al-wabāʾ*, gewidmet dem Sulṭān Selim, Verteidigung gegen den Vorwurf, dass es ihm an Gottvertrauen mangelte, weil er 917/1511 auf der Rückkehr von Mekka Ägypten, wo damals die Pest herrschte, gemieden hatte, Berl. 6371.

8. M. b. ʿAbdalwahhāb, Imām und Ḫaṭīb an der ʿImāra Murādḫānīya, schrieb 906/1500:

Uṣūl al-ḫuṭab fī ʿilm al-adab Fātiḥ 3667 (Ritter).

§ 7. Die Medizin

1. ʿAl. b. ʿAbdalʿazīz b. Mūsā as-Sīwāsī, Anfang des 8/14. Jahrhs.

ʿUmdat al-fuḥūl fī šarḥ al-Fuṣūl (s. Suppl.) noch Alex. Ṭibb 30.

2. Ḥāǧǧī Pāšā Ḫiḍr b. ʿA. al-Āidīnī, gest. 820/1417, s. Suppl.

Abdulhakk Adnān, La Science chez les Turcs Ottomans, Paris 1939, 15/7, Ilim 81/2. 1. *Šifāʾ as-asqām wadawāʾ al-ālām* Autograph Sarāi A. III, 2070, Berl. 6356, Leid. 1370, Paris 3102/4, Med. 236, Bodl. I, 524, 528, Yeni 920/1, NO 3543, Köpr. 974, Ibr. P. 933, Garr. Suppl. 2, Auszug v. Verf. Gotha 1938, türk. Dresd. 51. — 2—6. s. Suppl. — (3. auch u. d. T. *Kumm al-ǧalālī* Welīaddīn 2536, Manisa Küt. 1788) türk. Übers. *Muntaḫab uš-šifāʾ* Istanbul, Ün. Yildiz Tip 877. — 7. *k. at-Taʿlīm*, Medizin, Turhan Valide 258, s. Adnan, Ilim 9.

3. M. b. Maḥmūd b. Ḥāǧǧī Širwānī s. Suppl.

Rauḍat al-ʿiṭr noch Qawala II, 288.

§ 7a. Die Mathematik und die Astronomie

1. M. b. Kātib Sinān unter Bāyazīd, s. Suppl.

Geschichte der Arabischen Litteratur

c. II, s. 302, 1949 (LEIDEN)

Der Türke Ḥāǧǧī Bāšā Ḫiḍr ibn ʿAlī al-Āyidīnī wirkte als Arzt in Kairo und starb um 816/1413[1]. Im Jahre 782/1380 schrieb er in Ephesus für ʿĪsā ibn Muḥammad, den Sultan von Āyidīn, das *K. Šifāʾ al-asqām wa-dawāʾ al-ālām*, ein umfangreiches Werk in vier Teilen, dessen Autograph sich in Istanbul befindet[2]. Ein Auszug aus diesem Werk ist das *K. as-Saʿāda wa-l-iqbāl*[3], das fälschlich dem ibn Sīnā zugeschrieben wurde[4].

---

[1] GAL II 233; S II 326.
[2] Dietrich Medicinalia p. 122, nr. 51.
[3] **Test.**: ḤḪ V p. 94 nr. 10184. **Mss.**: Bodl. I 111, 1 Syr. (Karšūnī); Brit. Mus. Or. 10854 (=Gaster 940), s. Arabica 6, 1959, 310 f.; Rylands nr. 332; Nuruosmaniye 3577; Laleli 1648; Karatay Topkapı Saray nr. 7351.
[4] So GAL S I 828 nr. 95 y; Anawati Bibl. Avic. nr. 131.

MANFRED ULLMANN, DIE MEDIZIN IM ISLAM,
LEIDEN L970, s. 180

Hajji Pasha

1344- Brockelmann, C., *Gesch. der arabischen Lit.*, 2: 233; Supplementband, 2: 326.

1345- Leclerc, L., *Hist. de la méd. arabe*, 2: 266-7.

1346- Sarton, G., *Introd. to the hist. of sci.*, 3: 1727-8.

1347- Sũheyl Ũnver, A., "Hékim Hadji Pacha et l'hôpital de Kalavoun au Caire", *Tũrk Tib Tarihi Arkivi*, 6: 12-15.

1348- Sũheyl Ũnver, "Place occupée par le médecin Hadji Pacha dans l'histoire de la médecine turque", *BIE*, 1952, 33: 323-30.

1349- Walsh, J., "Hadjdji Pasha", *EI*², 3: 45.

Sarton III/2 s. 1727-1728, 1375 (NEWYORK)

ḤĀJJĪ PĀSHĀ

Khidr ibn 'Alī al-Aidīnī, commonly called Ḥājjī pāshā. Turkish physician and theologian writing in Arabic and Turkish (d. 1417).

He was born in Qonya (ancient Iconium) and educated there. He studied law and theology in Cairo. A severe illness directed his attention to medicine, and he did so well in that new field that he finally became chief physician of the great hospital of Cairo, the Bīmāristān al-Manṣūrī (founded by Qalā'ūn c. 1284; Introd. 2, 246). After a while he returned to Qonya, and was then called c. 1395 to Aidīn (the ancient Tralles in Lydia) by the amīr of that district, Aidīnoghlu Meḥmed bey. He settled down in Birgi (ancient Perga; summer residence of the umarā' of Aidīn). He died in Birgi in 1417 and was buried in the cemetery of Hizirlik near by.

He wrote notes to the commentary of Fakhr al-dīn al-Rāzī (XII-2) on the treatise on logic Maṭāli' al-anwār fī-l-manṭiq of al-Urmawī,[67] and he dedicated to 'Īsā bey, son of Aidīnoghlu Muḥammad bey, a commentary on the Anwār al-tanzīl of al-Baiḍāwī (XIII-2). Thus did he prove his interest in logic and in the Qur'ān; other commentaries prove his interest in mysticism and poetry. ?

His main work was done in the medical field. He wrote in Arabic for 'Īsā ibn Muḥammad (the sulṭān of Aidīn previously mentioned) a medical encyclopaedia, entitled Shifā' al-asqām wa dawā' al-ālām (Cure of diseases and remedies of pains). He completed it c. 1380 in Ephesus (not very far from Aidīn).

Its general plan is the same as that of the Qānūn of Ibn Sīnā, except that it has only four parts: (1) generalities; (2) food and potions; in this part Ibn al-Baiṭār (XIII-1) is often quoted and the author refers frequently also to his teacher (ustādhī) Jamāl al-dīn al-Shubakī (?); (3) diseases relative to particular parts, a capite ad calces; (4) general diseases. In the preface the author explains the great pains he has taken to compose his book, his study of the writings of the great Christian and Jewish doctors, his work under famous teachers, his own clinical experience. The Shifā' contains many personal observations, e.g., a remarkable description of pneumonia, listing a number of objective symptoms similar to those found in modern treatises.

جمال الدين الشوبكي ؟

Later Ḥājjī pāshā wrote an abridgment of the Shifā' in Turkish, Tashīl al-ṭibb or Tashīl al-shifā' (Facilitation of medicine, or of health), apologizing in the foreword for his use of the Turkish language instead of the learned Arabic. The Tashīl was written for laymen, hence the use of Turkish was justified.

A third medical work is ascribed to him, the Muntakhab al-shifā', which is another abridgment of the Shifā'. It is also dedicated to 'Īsā bey Aidīnoghlu.

[67] Sirāj al-dīn Abū-l-Thanā' Maḥmūd ibn abī Bakr al-Urmawī (1198–1283), flourished in Mūṣul and Qonya. His Maṭāli' has been commented upon by many authors (Brockelmann 1, 467; suppt. 1, 848).

Text. Adnan mentions a German translation of the Tashīl al-shifā' by Hans Bart (?), which I could not find. My colleague professor Julius Ruska failed to discover it in the Berlin libraries (his card dated Berlin March 27, 1940). Further correspondence with Dr. Adnan (Istanbul May 29, 1940) suggests that that translation does not exist.

Criticism. Ḥājjī Khalīfa (4, 51, no. 7587, 1845). Leclerc (2, 266–67, 1876). Brockelmann (2, 233, 1902; suppt. 2, 326, 1938). Theodor Menzel (EI 2, 206, 1915). A. Süheyl Ünver: Hékim Hadji pacha et l'hôpital de Kalavoun au Caire (Institute of the History of Medicine of the University of Istanbul vol. 6, 7 p., 1937), in Turkish and French. According to the author, the Shifā' was written in Turkish; that may be so, but the Arabic form seems to be the original one. There are Turkish and Arabic MSS of it. I. Hakkı Uzunçarşılıoğlu: Anadolu beylikleri (p. 80–81, Ankara 1937; Isis 32), study of the Anatolian states, in Turkish. Adnan (p. 15–17, 1939).

H04 P059

الآيديني، خضر بن علي بن مروان

(.... هـ/.... م - 820 هـ / 1417 م)

خضر بن علي بن مروان بن علي، حسام الدين الآيديني بن الخطاب المشهور بالحاجي باشا. طبيب من مواليد ولاية آيدن، الواقعة في منطقة عرفت باسم الروم إيلّي، وهي في شمال شبه جزيرة الأناضول - لم يرد أي ذكر لتاريخ ولادته - رحل وهو في مقتبل العمر إلى القاهرة طلبًا للعلم، فقرأ الفقه على العالم أكمل الدين، وقرأ المنطق على العالم مبارك شاه. وعرض له بعد ذلك مرض شديد صرفه عن دراسة الفقه والمنطق، فآثر تعلّم الطب، فدرسه ومهر فيه. ولما ذاعت شهرته في الطب أسندت إليه إدارة بيمارستان المنصوري في القاهرة، فأحسن تدبيره.

وجاء في كتاب معجم الأطباء، للدكتور أحمد عيسى، نقلا عما ورد في كتاب الشقائق النعمانية أن خضر بن علي بن الخطاب صنف، قبل ممارسة الطب، حواشي على كتاب «شرح المطالع» للقطب الرازي. وكان ذلك قبل تأليف السيد الشريف حواشيه على ذلك الكتاب، حتى إن السيد ردّ عليه في بعض المواضع، مع أنه كان يشهد له بالفضيلة والعلم.

يعدّ كتاب «شفاء الأسقام ودواء الآلام» أشهر وأجود مؤلفاته وهو يقول في مقدمته: «الحمد للّه الذي خلق الإنسان في أحسن الصور، وعلّمه خواص الأشياء من النفع والضرر، والصلاة على نبيّة ورسوله محمد ﷺ المختص من بين البشر، بشفاعة العاصين من المعاشر في المحشر، وعلى آله وصحبه الهادي لأهل البدو والحضر...». ثم يقول بعد ذلك: «رأيت أن علم الطب أجلّ المفاخر والسعادات، وأجمل المآثر والصناعات. إذ به تحصل صور النفوس والأرواح، وصحّة الأبدان والأشباح..». ثم يشير إلى أهمية المشاهد والتجربة في الطب، وخاصة في علم التشريح ووظائف الأعضاء. ذلك لأن بنية الإنسان التشريحية لا تختلف بصورة عامة من شخص لآخر ولو اختلفت بينهما الملة أو الديانة، أو مكان الإقامة والموطن، أو أنواع الغذاء.

ثم ينتقل الطبيب خضر بن علي إلى الكلام عن نفسه فيقول: «كنت مشغوفًا بتحقيق المسائل الطبية، معرّجًا على مشاهدة الأعمال التجريبية. ومارست في المارستانات سنين عديدة، وكررت فيها الأعمال والتدابير، خصوصا في المارستان المنصوري بالقاهرة. ولازمت فيه خدمة المشايخ الحذّاق، بعدما قرأت جلّ الكتب الطبية، وحققت كل القواعد الكلية عند حكماء يحق على أقوالهم الاعتماد. حتّى اتضحت لي أسرار مباحات... وانفتح لي باب المعالجات... فصرفت العتاد إلى تصنيف كتاب يشتمل معالجات مجرّبة... لم يدونها شخص قبلي

MADDE YAYIMLANDIKTAN SONRA GELEN DOKÜMAN
02 MAYIS 2007

موسوعة أعلام العلماء و الأدباء العرب المسلمين، مج 1،
بيروت 1425/2004. ص 125-127 . İSAM 141531

مفتاح السعادة ج ٣

هذا لا تعرفه ثم قام وخرج من عنده ، فخرج الشيخ جلال الدين على قدم التجريد ، وترك أولاده وحشمه ومدرسته ، وساح فى البلاد ، وذكر أشعارا كثيرة ، ولم يتفق له اجتماع بالتبريزى وعدم التبريزى ولم يعرف له موضع، فيقال ان حاشية مولانا جلال الدين قصدوه واغتالوه ، والله أعلم . كذا فى (الجواهر المضية فى الطبقات الحنفية) .

وقال غيره فى نسبه : جلال الدين محمد بن بهاء الدين محمد بن حسين ابن أحمد بن محمود بن مودود بن ثابت بن مسيب بن مطهر بن حماد بن عبد الرحمن بن أبى بكر الصديق ، رضى الله عنهم .

يقال : كان لقبه جلال الدين ، وكان يقول له أبوه : خداوندكار، ولقب به أيضا ، وخداوندكار ، فى لغة العجم معنى السلطان فى لغة العرب ، ولهذا اشتهر بمولانا خدا وندكار ، واسم أبيه محمد ، ولقبه بهاء الدين ، ويلقب أيضا بسلطان العلماء ، ولقبه بهذا اللقب النبى صلى الله عليه وسلم هكذا سمعه كثير من الصلحاء عن النبى صلى الله عليه وسلم فى المنام . واسم جده الحسين ، واسم أبيه أحمد ، وتسكن أبوه سلطان العلماء فى مدينة بلخ أولا ، وولد مولانا جلال الدين هناك ثم توطن أبوه بقونية(١) وهو طفل صغير ، ولهذا لقب بجلال الدين الرومى .

وكانت (ولادته) فى سادس ربيع الأول سنة أربع وستمائة ، و(توفى) فى خامس جمادى الآخرة سنة اثنتين وسبعين وستمائة ، وفى هذه السنة توفى نصير الدين الطوسى الحكيم ، صاحب (التجريد) فى الكلام ، وكانت مدة عمره ثمان وستين سنة .

روى أن سلطان بلخ ، سلطان محمد خوارزم شاه ، أعطى أخته لمولانا حسين جد مولانا جلال الدين محمد ، وولدت هى سلطان العلماء محمد . وكانت جدة بهاء الدين محمد ، أم أحمد الخطيبى ، أخت السلطان ابراهيم ابن أدهم ، رحمهم الله تعالى .

ومن وصايا جلال الدين لاصحابه : أوصيكم بتقوى الله فى السر

---

(١) قونة : بالضم ، ثم السكون ، ونون ساكنة ، وياء : من أعظم مدن المسلمين بالروم ، وبها وبأقصرى سكنى ملوكها . (مراصد الاطلاع ١١٣٤) .

والعلانية ، وبقلة الطعام وقلة الكلام ، وهجران المعاصى والآثام ، ومواظبة الصيام ودوام القيام ، وترك الشهوات على الدوام ، واحتمال الجفاء من جميع الأنام ، وترك مجالسة السفهاء والعوام ، وملازمة مصاحبة الصالحين والكرام ، وان خير الناس من ينفع الناس ، وخير الكلام ماقل ودل .

وأما ولده أحمد بن محمد بن محمد بن حسين بن أحمد بن قاسم بن مسيب بن عبد الله بن عبد الرحمن بن أبى بكر الصديق رضى الله عنهم ، فهو مولانا بهاء الدين ابن مولانا جلال الدين ويلقب بهاء الدين هذا بسلطان ولد .

كان اماما فقيها درس بعد أبيه بمدرسة قونية ، وتبع والده فى التجرد وعمر ، و (توفى) سنة اثنتى عشرة وسبعمائة ، وهو ابن اثنتين وتسعين سنة ، ودفن بقونية بتربة والده ، وصلى عليه الشيخ مجد الدين الاقصراينى بوصية منه .

حكى لى بعض أصحابنا عنه قال : كانت له سرية فقال لها : اختارى واحدا من أصحابى أزوجك به ، لعل الله يرزقك ولدا يعبد الله ، فامتنعت من ذلك ، قال صاحبنا : فقال لى الشيخ : اكشف لى عن سبب المنع فقلت لها عن ذلك ، فقالت : الكبار يزورونى ويعظمونى ويكرمونى لنسبتى الى الشيخ ، واذا تزوجت بغيره يزول عنى هذا ، قال : فأخبرت الشيخ بما قالت فتبسم وقال : آثرت اللذة الوهمية على اللذة الحسية .

وحكى لى عنه كرامات ، كذا فى (الجواهر المضية فى الطبقات الحنفية) .

ومن المتاخرين من له يد طولى فى الفقه وهو : الشيخ بدر الدين محمود ابن اسرائيل بن عبد العزيز الشهير بابن قاضى سماونة (*) .

ولد فى قلعة سماونة من بلاد الروم حين كان أبوه قاضيا بها ، وكان أيضا أميرا على عسكر المسلمين بها ، وكان فتح تلك القلعة على يده أيضا .

(*) الزركلى : الأعلام ٨ : ٤٠ — ٤١ / طاش كبرى : الشقائق النعمانية ١ : ١١١ — ١١٤ .

سنة أربع وتسعين وخمسمائة • و (توفى) سنة اثنتين وثمانين وستمائة بمدينة قونية (١) •

ومن كتب المنطق :

(كشف الأسرار) للخونجى • وهو محمد بن بامادر بن عبد الملك القاضى ، افضل الدين الخونجى • (ولد) فى جمادى الأولى سنة تسعين وخمسمائة • وله اليد الطولى فى المعقولات • وهو صاحب (الموجز) فى المنطق ، وغيره • ولى قضاء القضاة بالقاهرة • وكان كثير الأفكار ، بحيث يستغرق وقتا صالحا فى ذلك • ودرس بالمدرسة الصلاحية بالقاهرة ، وغيرها • و (توفى) فى الخامس من شهر رمضان ، سنة تسع وأربعين وستمائة ، ودفن بسفح المقطم (٢) •

ومن الكتب المختصرة اللطيفة النافعة فى هذا العلم :

(المطالع) للأرموى ، وقد عرفته •

وله شروح منها :

(شرح شمس الدين الاصفهانى) رحمه الله ، وستعرفه فى علم الكلام •

ومنها :

(شرح قطب الدين الرازى التحتانى) • وهو محمد بن محمد الرازى ، الشيخ العلامة قطب الدين ، المعروف بالتحتانى ، وهذه النسبة لتميزه عن قطب آخر فوقانى • وكانا يسكنان فى مدرسة واحدة ، أحدهما فى الطبقة الفوقانية ، والآخر فى الطبقة التحتانية • وهو امام مبرز فى المعقولات ، اشتهر اسمه وبعد صيته ، ورد الى دمشق فى سنة ثلاث وستين وسبعمائة • قال ابن السبكى : بحثنا معه فى دمشق ، فوجدناه اماما فى المنطق والحكمة ، عارفا بالتفسير والمعانى والبيان ، مشاركا فى النحو ، يتوقد ذكاء • وله على

(١) من أعظم مدن المسلمين بالروم ، وبها وبأقصرى سكنى ملوكها • (مراصد الاطلاع ١١٣٤)

(٢) هو الجبل المشرف على مقبرة الفسطاط وهى القرافة •

الكشاف (حواش) مشهورة ، وله (شرح على مطالع الأرموى) فى المنطق — وهذا شرح عظيم الشأن — وله (شرح على الرسالة الشمسية) للكاتبى فى المنطق •

(توفى) فى سادس ذى القعدة ، سنة ست وستين وسبعمائة بظاهر دمشق ، عن نحو أربع وسبعين سنة • يروى أنه كان له عبد رباه من صغره وعلمه ، حتى كان مدرسا وفاضلا فى كل العلوم ، وكان يدعى بمبارك شاه المنطقى • وهو الذى أخذ عنه الشريف الجرجانى (شرح المطالع) لمولاه قطب الدين الرازى • وكان طلب قراءته أولا من الشارح ولم يلتزم ذلك ، وتعلل : بأننى شيخ وانت شاب ، ثم أرسله الشارح من شيراز الى غلامه مبارك شاه ، وهو بمصر وقتئذ ، فقبل الشريف ذلك ، وسار اليه مع كتاب من الشارح اليه ، وأوصى فى الكتاب أن يعلمه كما سمع منه • فلما أوصل الشريف الكتاب قبله ، لكن بشرط أن يسمع فقط ، ولا يقرأ ولا يتكلم أصلا • ثم ليلة من الليالى كان يطوف المدرس فى المدرسة ، اذ سمع مباحثة فى بعض الحجرات ، فاذا هو الشريف المذكور ، وسمع منه تحقيقات عجيبة ، وتدقيقات غريبة ، حتى لحقه البهجة والسرور ، بحيث رقص فى فناء المدرسة ، على أن مثل هذا الفاضل يقرأ عنده ، فلما أصبح أذن له فى القراءة والتكلم • يروى أن الشريف كتب (حواشى شرح المطالع) عند قراءته عليه •

ومن الكتب اللطيفة فى المنطق :

(التلويحات) و (المطارحات) للسهروردى •

وهو أبو الفتوح يحيى بن حبش بن أميرك ، الملقب شهاب الدين السهروردى ، الحكيم المقتول ؛ وقيل : اسمه عمر • كان من علماء عصره ، قرأ الحكمة وأصول الفقه على الشيخ مجد الدين الجيلى ، أستاذ فخر الدين الرازى ، بمدينة المراغة من أعمال أذربيجان ، الى أن برع فيها • وكان

(١) وهو صقع حده من برذعة مشرقاً الى زنجان مغرباً ، ويتصل حده من جهة الشمال ببلاد الديلم والجبل والطرم • ومن أشهر مدنه تبريز وخوى وسلماس وأرمية وأردبيل ومرند ، وغير ذلك • وفيه قلاع كثيرة وخيرات واسعة • (مراصد الاطلاع ٤٧)

الرازى ، والسراج الثقفى ، والركن البدوانى ، وغيرهم من علماء الهند •

وحج ، فسمع من الشيخ خضر ، شيخ رباط السدرة (عوارف المعارف) ، وحدث به عند القطب العسقلانى عن مؤلفه • وقدم القاهرة قديما سنة أربعين ، وسمع من أحمد بن منصور الجوهرى وغيره • وظهرت فضائله ، ثم ولى قضاء العسكر ، بعد أن ناب عن الجمال التركمانى ، ثم عزل • كان عالما فاضلا ، له وجاهة فى دولة •

وله : ١ شرح المغنى ؛

٢ — وشرح الهداية ، على طريقة الجدل ، وسماه بالتوشيح ؛

٣ — وشرح بديع ابن الساعاتى ؛

٤ — وشرح تائية ابن الفارض ؛

وصنف :

٥ — الشامل فى الفقه ؛

٦ — وشرح المغنى للخبازى •

٧ — وله كتاب : العزة المنيفة فى شرح مذهب أبى حنيفة ، رحمه الله ؛

٨ — وكتاب : فقه الخلاف ؛

٩ — وشرح الزيادات ؛

١٠ — والجامعين ، ولم يكملهما ؛

١١ — وله كتاب فى التصوف ، وغير ذلك •

وكان واسع العلم ، كثير الاقدام والمهابة • وكان يتعصب للصوفية الموحدة ، وعزر ابن أبى حجلة لكلامه فى ابن الفارض • (مات) فى الليلة التى مات فيها البهاء السبكى ، وهى ليلة السابع من شهر رجب ، سنة ثلاث وسبعين وسبعمائة • وكانت ولايته نحو أربع سنين ، وكان يكتب بخطه : مولدى سنة أربع وسبعمائة •

ومنها : (كتاب المنتخب) للاخسيكثى ، وهو أبو عبد الله محمد بن محمد بن عمر ، حسام الدين الاخسيكثى* • واخسيكث ، صح بالسين

(*) **الـكنوى** : الفوائد البهية ١٨٨ / البغدادى : هدية العارفين ٢ : ١٢٣

المهملة بعد الخاء المعجمة ، وآخرها الثاء المثلثة ، قرية فيما وراء النهر • صاحب (المختصر) فى أصول الفقه • مات سنة أربع وأربعين وستمائة •

وعليه شروح ، منها : (شرح عبد العزيز البخارى المسمى بالتحقيق) ، وهو صاحب (الكشف) فى شرح أصول فخر الاسلام ، وقد مر ذكره • و (للمنتخب) شرح آخر للاتقانى ، المسمى (بالتبيين) ، وستعرفه عند ذكر (شرح الهداية) •

ومنها : (التحصيل) للارموى وقد مر ذكره •

ومنها : (المحصول) للامام فخر الدين الرازى ، وقد مر ذكره فى المفسرين •

ومنها : (التنقيح) وشرحه (التوضيح) للمولى الفاضل صدر الشريعة ، وهو عبيد الله بن مسعود بن محمود بن عبيد الله بن محمود ، صدر الدين المحبوبى ، عالم محقق ، وحبر مدقق ، له تصانيف مفيدة •

منها : ١ — التنقيح ؛

٢ — وشرحه التوضيح ، فى أصول الفقه ؛

٣ — وشرح الوقاية ؛

٤ — ومختصر الوقاية ، فى الفقه ؛

٥ — والوشاح فى المعانى ؛

٦ — وتعديل العلوم ؛ فى أقسام العلوم العقلية كلها •

ثم شرح هذا الكتاب بجميع أقسامه ، ولقد أبدع فيها ، بحيث أورد تحقيقات عجز عنها الأوائل ، سيما المنطق والكلام ، ويشهد بما ذكرناه من طالع ذلك الكتاب •

يحكى أن العلامة قطب الدين الرازى ، أراد أن يجتمع مع صدر الشريعة ، ويتباحث معه ، فأرسل اليه أولا من تلامذته مولانا مبارك شاه — وكان

HACI PAŞA

(Celâlüddin Hızır Bin Aliyü'l Hattâb (1334-1424)

Prof. Dr. Ayşegül Demirhan ERDEMİR*

Celâlüddin Hızır bin Aliyü'l Hattâb (Hacı Paşa), ondördüncü yüzyılın ünlü bir Türk hekimi olup tıp alanında bazı değerli eserler yazdı ve bu yüzden **Hacı Paşa** olarak anıldı. **Mübarekşah Mâlikî** ve **Şeyh Muhammed bin Mahmud Ekmelü'ddin Bâbertî**, onun hocalarıydı. Tıp bilimleri alanında medrese öğrenimi gören **Hacı Paşa**, Mansuriye-Kalavun hastanesinde başhekim olarak görev yaptı. 1380'de Anadolu'ya döndü ve daha sonra **Aydınoğlu İsa Bey**'in (1348-1391) daveti üzerine Aydın'a geldi. Ayrıca **Hacı Paşa**, Ayasluğ ve Birgi'de hâkimlik yaptı[1].

Hacı Paşa, çok değerli tıbbî ve dinî kitaplar yazdı. Onun bazı tıbbî yazmaları aşağıdadır:

I) **Kitâbü't-Ta'lîm:** Bu Arapça tıbbî yazma eser, **Hacı Paşa** tarafından 1370'de yazıldı. Süleymaniye Küt. Turhan Valide Sultan Kısmı. No. 258'de kayıtlı olan bu kitap, 4 bölümdür ve deontolojik kurallardan da sözeder[2]. **Hacı Paşa**, bu kitabı Mısır'da Şeyhuniyye Medresesinde yazdı. Daha sonra bu kitabın bir özetini hazırladı ve bu özet kitap, **Kitâbü'l Feride** olarak adlandırıldı. **Kitâbü'l Feride**, Süleymaniye Küt. Yeni Cami Kısmı. No. 258'de kayıtlıdır ve üç bölümdür: I- Genel tıptan sözeder. 2) Bazı besinler ve ilaçlar, ikinci kısımdadır. 3) Üçüncü bölüm, bazı hastalıklar ve onların tedavilerinden sözeder. Nitekim bu bölümde, baş ağrısı, kulak ağrısı, bronşit, ağız yarası, öksürük, bazı mide hastalıkları, sıtma, uyuz v.s gibi bazı rahatsızlıkların tedavileri vardır[3].

2) **Şifâ'ü'l-Eskâm ve Devâ'ü'l-âlâm:** Bu kitap, Arapça olarak 1381'de yazıldı. Bu kitabın sonunda etik kurallardan sözeden bir bölüm vardır[4]. Bu kitabın orijinal bir nüshası, Topkapı Sarayı Küt. Ahmed 3 Kasrı. No. 2070'de bulunur. Bu değerli eserin diğer nüshaları, Süleymaniye Küt. Reisü'l küttâp. No. 731 ve İbrahim Paşa. No. 933. Ayasofya Küt. No. 6358, Edirne. Selimiye. Küt. A. Y. 894 ve Paris Bibliotheque. A. F. 3012'de kayıtlıdır. Bu kitabın bölümleri aşağıdadır:

I- Birinci bölümde genel tıp hakkında bilgiler vardır.

II- İkinci bölümde, besinler, şerbetler, basit ve kompleks droglar bulunur.

III- Üçüncü bölümde bazı organlarla ilgili hastalıklar ve onların ilaçları vardır.

IV- Dördüncü bölümde, hastalıkların nedenleri ve tedavileri hakkında bilgiler

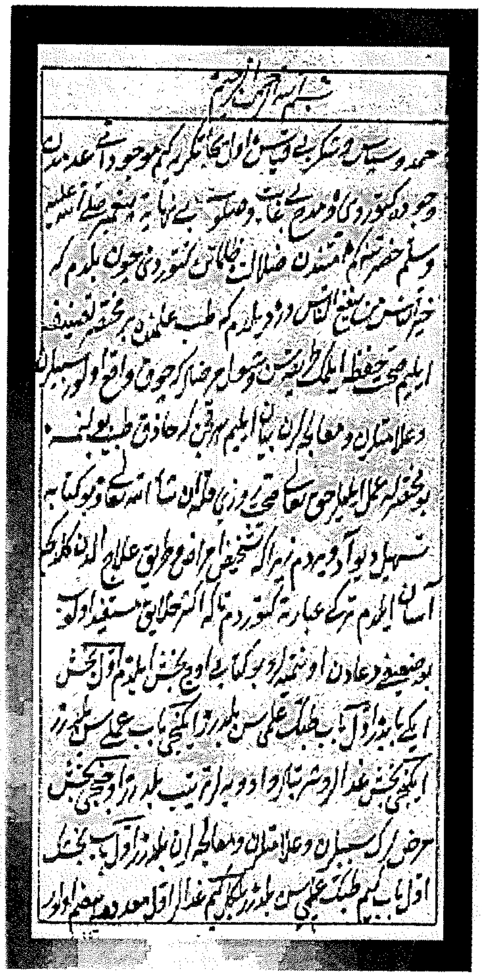

bulunur. Ayrıca bu bölümde, dekoksiyon, infüzyon, merhem, hap, toz, fitil, lavman v.s gibi bazı ilâçlar hakkında bilgiler vardır[5].

Hacı Paşa, bu kitabın Arapça özetini 1398'de yazdı. Bu Arapça kitap, **El-kümmi ül-Celâlî** adıyla bilinir. Bu kitabın bazı nüshaları Veliyüddin Efendi Küt. No. 2536 ve Manisa, Muradiye Küt. No. 1788'de kayıtlıdır[6]. Bu kitap, 4 bölüme ayrılır:

I- Birinci bölümde, halk sağlığı ile ilgili bazı bilgiler vardır.

II- İkinci bölümde, besinler, şerbetler ve bazı ilâçlar bulunur.

III- Üçüncü bölümde, bazı organlarla ilgili hastalıklar vardır.

IV- Dördüncü bölümde, ateşli hastalıklar, verem, cüzam, kızamık, su çiçeği, kırık-çıkık v.s bulunur.

Hacı Paşa, daha sonra **El-Kümmi ül-Celâlî**'nin özetini Arapça'dan Türkçe'ye çevirdi ve bu kitap **Müntehab-ı Şifâ** olarak adlandırıldı. **Müntehab-ı Şifâ, Hacı Paşa**'nın en önemli kitabıdır. Bu Türkçe tıbbî yazma, **bahs** denilen üç ana bölüme ayrılır. Bu bölümler, **bâb** denilen bazı kısımlar taşır. Birinci bölümde, tıp bilimleri ve tıp pratikleri ile ilgili bilgiler vardır. İkinci bölümde, besinler, şerbetler ve ilâçlar bulunur. Üçüncü bölüm, hastalıkların nedenlerini taşır.

Müntehab-ı Şifâ, Anadolu'da yazılmış ilk Türkçe tıp yazmasıdır. Bu eser, o dönemin Osmanlı tıbbının özelliklerini veren çok değerli bir kitaptır[7]. Bu tıbbî yazmada, hem pratik tıp bilgileri, hem de mistik tıp vardır. Nitekim bu eserde, geleneksel tıpla ilgili bazı bilgilere sık sık rastlanır.

Müntehab-ı Şifâ'nın Malatya nüshası 62 bâb (kısım)dır ve bu kısımlar bazı önemli tıbbi konuları içerirler. Bu kitapta birinci kısımdan önce nabız, organizmadaki dört sıvı (kan, balgam, sarı safra, kara safra), bazı besinler (yoğurt, üzüm, yumurta, yağ, incir v.s), uyku, yiyecek ve içecekler kan alımı v.s ile ilgili bazı bilgiler bulunur. Kitapta bulunan 62 kısmın konuları şunlardır: I- Baş ağrısı ve ilaçları. 2 Göz ağrısı. 3- Kulak ağrısı. 4- Soğuk algınlığı. 5- Diş ağrısı. 6- Dil ağrısı. 7 Ağız kokusu. 8- Boğaz ağrısı. 9- Boğazdaki sülükler. 10- Sırt ağrısı. 11- Öksürük. 12- Zatürrie. 13- Mide hastalıkları. 14- Kalp ağrısı. 15- Göğüs hastalıkları. 16- Sarılık. 17- Zayıflık. 18- Dalak hastalıkları. 19- Kabızlık. 20-21- Barsak kurtları. 22- İshal. 23-24 İdrar yolları hastalıkları. 25- Hemoroitler. 26- Jineko-

TÜRK DÜNYASI TARİH DERGİSİ, sayı: 105 (Haziran-1995) s. 13-14.

0 AĞUSTOS 1996

ISLAMIC MEDICINE. I.c. s. 325-328,
7,1; 1981 (KUVVAIT)

AL-HAJJ PASHA JALAL Al- DIN HAIDER Bin ALI

Serafeddin Golcuk
Turkey

His life, His works, espacially the ones on Medicine-Kitab al-Shifa al-Askam, Kitab al-Taalim, Kitab al-Saada V'al-Iqbal.

LIFE

His real name is Haider bin Ali al-Hattab al-Ma'ruf bin Hajj Pasha also known as Gelal al-Din Haider bin Huaca Ali al-Konavi. Because of this last name, it is said that he is from Konya but in his book Kitab al-Shifa al-Askam which is his own manuscript, he uses the name Haidir bin Ali Aydini. So the fact that he is from Aydin is more possible. Haider bin Ali has become famous with the name 'Hajj Pasha'.

EDUCATION

Haider bin Ali went to Egypt for education. While he was studying theology there, he became ill and changed the subject of his study. He studied the science of religion and began to study medicine. He was appointed to Kalaun Hospital as the chief director in Egypt. Then he returned to his own country. He worked for Isa bin Mehmed, the ruler of Aydin. He had been in Birgi and Ayasuluk[1].

He had works as hajj Pasha. He died in Birgi in 820/1417. His grave is in Birgi. On his monument in Birgi it is written that he was a Turkish Physician and that his works were translated into European languages. On this monument it is also suggested that he was from Birgi.

HIS WORKS

The works of Hajj Pasha are divided into two parts:

A. Ones which are about commentary on the Quran, Sophism, Logic and discussion.

1. A commentary *(sharh)* on *Risala fi adab al-Bahs* of Shams Al Din Muhammad b. Ashraf al--Samarkandi.

2. A commentary (*sharh*) on *Tavali al-Anvar* an interpretation of Kadi Baydavi (685/1286) Selimaga Library.

3. A commentary *(sharh)* on *Al-Anvar al-Kulub,* a mystical work of Al-Jili (484/1100).

SONRA GELEN DOKÜMAN 12 NİSAN 2010

Tıp Tarihi Araştırmaları, VI, İstanbul, 2000, s. 11-85; Esin Kahya-Ayşegül Erdemir, *Bilimin Işığında Osmanlıdan Cumhuriyete Tıp ve Sağlık Kurumları*, s. 107-109; Ali Haydar Bayat, *Tıp Tarihi*, s. 247-248.

(080094) 13. HACI PAŞA (ölm. 820/1417 civarı)

Calāluddīn Hızır b. Hoca ʻAlī b. Murād b. Hoca ʻAlī b. Ḥusāmuddīn al-Ḥaṭṭab al-Ḳonavī al-Felekābādī al-Aydınī. Konya'da doğdu. Aydın'da yetişti. Hemşehrisi olan Şeyh Bedreddin Simāvī'den etkilendi. Anadolu'da Camāluddīn Aksarāyī'den, Kahire'de Mubarakşāh al-Manṭıḳī ve devrin ileri gelen fakihlerinden Ekmeleddin al-Bābartī'den okudu. Kalavun Hastahanesi'nde başhekim olarak çalıştı. Sonra Aydın'a dönerek Aydınoğlu ʻĪsā b. Mehmed Bey (1365-1390)'in hekimi oldu. Birgi'ye yerleşerek tedris ile uğraştı. Aydınoğulları Beyliği'ndeki kargaşalar üzerine 791/1389'da Konya'ya gitti. Uzun süre burada kaldıktan sonra Birgi'ye döndü. 820/1417 civarında Birgi'de öldü. Kabri, Birgi'de Hıdırlık mevkiindedir. Tefsir üzerine, Kadı Bayżāvī (ölm. 1286)'nin *Tavāliʻ al-Anvār* adlı eserine şerh yazmış, ādāb al-baḥs̱ üzerine Şamsuddīn Muḥammed b. Aşraf al-Samarḳandī'nin *Risāla fī Ādāb al-Baḥs̱* adlı eserini, tasavvuf üzerine al-Cīlī (ölm. 1100)'nin *Lavāmiʻ al-Anvār*'ını şerh etmiştir. Adıvar'a göre, tıp üzerine pek çok eser vermişse de *Kitāb al-Şifā'* ve *Kitāb al-Taʻlīm* adlı eserleri diğer eserlerinin esasını teşkil eder (Ahmed İsa, s. 182-183; *OM*, III, 211-213; Adıvar, s. 23-24).

1. Bayān al-Adviya (A): بيان الأدوية

Bir kitabından alıntı olmalıdır.

Başı: بسم...الباب الثاني في الادوية و الاغذية المفردة و قد رتبناه على حروف الابجد و هو اخرج من المعجز حرف الالف الابريشم ماهيته معروفة...

Nüshası:
*Feridun Nafiz Uzluk, nr. 6834/3: talikle 27 yaprak, 18,8x11,2(15,6x7,8) cm, 22-24 str. İstinsahı H. IX. asırda.

2. Eczā-i Mushil (T): اجزاء مسهل

Müshil eczasından bahseder.

Başı: قال الحكيم جالينوس رئيس الاطباء و متقدمين اشبو رسالهء اوتوز باب اوزرينه تأليف اتدلر الباب الاول. كوزه متعلق اولان امراضك دواسني بيان ايدر...

Nüshası:
*Feridun Nafiz Uzluk, nr. 6834/4: talikle 14 yaprak, 18,8x11,2(15,6x7,8) cm, 22-24 str. İstinsahı H. IX. asırda.

Haz. Ekmeleddin İhsanoğlu...[ve öte.], **Osmanlı Tıbbi Bilimler Literatürü Tarihi**, c.I, İstanbul 2008.

_Hacı Paşa

MADDE YAYIMLANDIKTAN SONRA GELEN DOKÜMAN

23 ŞUBAT 2012

ح

حاجی‌بکتاش‌ولی ← بکتاش‌ولی

حاجی‌پاشا (hā.ji.pā.šā)، جلال‌الدین‌خضر فرزند علی - ۸۲۷ ق/ ۱۴۲۴م، پزشک و عالم عثمانی. در قونیه زاده شد. برای تحصیل از زادگاهش به قاهره رفت و در آن شهر نزد مبارک‌شاه منطقی و اکمل‌الدین باربرتی درس خواند. در همان سال‌ها پس از ابتلا به یک بیماری رشتهٔ تحصیلاتش را از فقه به پزشکی تغییر داد. در پزشکی چندان مهارت یافت که وی را در مقام سرپزشک بیمارستان منصوریهٔ قاهره به کار گرفتند. سرانجام کارش را در قاهره رها کرد و به آناتولی بازگشت و به استخدام دودمان آیدینیان درآمد. حاجی‌پاشا برجسته‌ترین اثر خود را که شفاءالاسقام و دواءالآلام نام دارد به عیسی‌بیگ یکم آیدینی (- ۷۹۲ ق) اتحاف کرد. او همزمان با کار پزشکی، قاضی نیز بود. خاکجایش در برگی است. آثارش بیش‌تر به زبان‌های عربی و در فلسفه، عرفان و تفسیر قرآن است، اما آن‌چه نام او را ماندگار کرده، آثاری است که در پزشکی نوشته است. اگرچه بسیاری از پژوهشگران بر اهمیت آثار حاجی‌پاشا در تاریخ پزشکی عثمانی پای می‌فشارند، اما هم‌اینان برآنند که در تألیفات وی هیچ نوآوری نیست. دو اثر حاجی‌پاشا با نام‌های منتخب شفا و تسهیل که هر دو گزیده و ساده‌شدهٔ شفاءالاسقام و دواءالآلام هستند، نخستین نمونه‌های نثر تعلیمی عثمانی به شمار می‌روند. از آثارش: الفریدة فی ذکرالاغذیةالمفیدة به فارسی در پزشکی که تألیف آن در ۷۷۱ ق به انجام رسیده و در سه بخش تدوین شده است ؛ شفاءالاسقام و دواءالآلام در پزشکی که با نام‌های شفای حاجی‌پاشا و قانون حاجی‌پاشا نیز آوازه دارد و مهم‌ترین اثر مؤلف است. تألیف آن در ۷۸۲ ق در ایاسلوغ به پایان رسیده و نسخه‌ای از آن به شمارهٔ ۲۰۷۰ در کتابخانهٔ احمد سوم در کتابخانهٔ موزهٔ توپقاپوسرای نگه‌داری می‌شود ؛ التعلیم فی‌الطب که در ۷۷۱ ق به انجام رسیده و نسخه‌ای از آن به شمارهٔ ۱۹۴۷ در همان‌جا موجود است ؛ اصول‌الخمسه ؛ کتاب‌السعاده والاقبال/ الکمی‌الجلالی که در ۸۰۰ ق نوشته شده است ؛ منتخب شفا که گزیده و ساده‌شدهٔ شفاءالاسقام است ؛ تسهیل که نیز گزیده و ساده‌شدهٔ شفاءالاسقام است ؛ شرح طوالع‌الانوار فی علم‌الکلام به عربی در علم کلام که شرح طوالع‌الانوار قاضی‌بیضاوی است ؛

به سرپرستی: حسن انوشه ، **دانشنامهٔ ادب فارسی** ، جلد ششم : ـ تهران ۱۳۸۳
ادب فارسی در آناتولی و بالکان

15- Mühimmatı Fenari.
16- Şerhi Mevakife talikat.
17- Risaletün fi ricali'l-ğayb.
18- Ayn el-A'yan fi tefsiri'l-Kur'an.
19- Mürşid el-musalla.

1 5 . A S I R

242- HACI PAŞA CELALEDDİN HIZIR BİN ALİ
(? - 1417)

Din âlimi, doktor, eczacı.

Ondördüncü asır sonları ve onbeşinci asır başlarında yetişen en meşhur Müslüman Türk âlimlerindendir. Aydın'da veya Konya'da doğmuştur. Kâtib Çelebi, Hacı Paşa bin hace Ali bin Murad bin hace Ali bin Hüsameddin el-Konevî diye zikretmekte olup, [1125] kendisini Konyalı olarak göstermiştir. İsmail Paşa ise, Hızır bin Ali bin Mervan bin Ali ibni Hüsameddin el-Konevî diye kaydetmiştir [1126]. Türk Ansiklopedisi ise Konyalı hacı Ali'nin oğludur [1127] diyor. Taşköprüzadeye göre de Aydın vilayetindendir [1128]. Doğum tarihi belli değildir. İlk tahsilini memleketinde yaptıktan sonra Mısır'a gitti. Mısır'da önce şeyh Ekmeleddin'den, sonra akli ilimleri Mübarek şah Mantukî'den okudu [1129]. Mısır'daki ders arkadaşları arasında molla Fenarî, şair Ahmedî ve Simavna kadısı şeyh Bedreddin de bulunuyordu. Hacı Paşa bu ilimleri tahsil ederken, uğradığı ağır bir hastalık üzerine

1125- Keşfüzzünun: C.2-S.1598
1126- Esmaü'l-Müellifin: C.1-S.345
1127- Türk Ansiklopedisi: C.19-S.152
1128- Şekaik el-Numaniye: S.34
1129- Kamus-ı A'lam: C.3-S.1906, Şekaik el-Numaniye: S.34

tahsil yolunu değiştirerek tıp öğrenmeye merak etmiş ve tababet ilmini tahsil etmiştir [1130]. Mısır'da bu tahsil sırasında molla fenarî, Ahmedî ve hacı paşa, bir şeyhin yanına giderek istikballerini öğrenmek istediklerinde şeyh Hacı Paşa'ya usta bir doktor olacağını söylemiştir [1131].

Tıp tahsilini tamamladıktan sonra Mısır'da meşhur Mansuriye Kalavun hastahanesinde baştabib oldu. Hastahaneyi en güzel şekilde idare etti [1132]. Bir süre bu görevde kaldıktan sonra 1380 tarihinde memleketine dönerek, Aydın Bey'i İsa bin Muhammed bin Aydın (1348-1391)'a intisap etti. Bir müddet Ayasluğ ve Birgi'de kadılık vedoktorluk etti. 1417 tarihinde vefat etti. Bir rivayete göre 1417'de [1133] Birgi de, diğer bir rivayete görede 1412/3 de [1134] Kahirede vefat etmiştir [1135]. Keşfüzzünun (C.2-S.1049) da 1397'den sonra vefat ettiğini kaydetmiştir . Türk Ansiklopedisi ise (C.18-S.280)'de 1420'de vefatını veriyor.

Devrinin en büyük doktor ve eczacısı olan Hacı Paşa dini, tasavvufî ve tıbbî sahada çeşitli eserler yazdı.

Hacı Paşa hakkında Sicill-i Osmanî aynen şunları anlatıyor: "Hacı Paşa, ismi Hızır bin Ali'dir. Mısır'da Mübarek Şah'dan ilm-i tıbbi tahsil eylemişdir ve Mısır hastahanesine reis olmuştur. 820 (1417) tarihlerinde irtihal eyledi. Şifa nam eserini Aydınoğlu Muhammed beğ namına telif ve teshil ve metali şerhini tasnif etti [1136]. Halbuki İsa bey maddesinde ise Şifa eserini Aydınoğlu Muhammed Bey oğlu İsa Bey adına yazdığını kaydetmiştir [1137].

1130- Osmanlı Müellifleri: C.3-S.209, Şekaik el-Numaniye: S.34
1131- Şekaik el-Numaniye: S.34, Davhatü'l-Meşayih: S.4
1132- Şekaik el-Numaniye: S.34, Sicill-i Osmanî: C.2-S.94
1133- Esmaü'l-Müellifin: C.1-S.345, Sicill-i Osmanî: C.2-S.94
1134- Beşbuçuk Asırlık Türk Tababeti Tarih: S.156, İslam Ans. C.5/1-S.28
1135- İslam Ansiklopedisi: C.5/1-S.28
1136- Sicill-i Osmanî: C.2-S.94
1137- Sicill-i Osmanî: C.3-S.609

علي رضا قره بلوط, معجم المخطوطات الموجودة في مكتبات استانبول و آناطولي, الجزء الأول, [y.y.,t.y.] İSAM 141806 ,

s. 501-503

16 HAZ 2006
MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

Hacı Paşa

...

1516 – خضر بن علي بن مراد الخطاب حسام الدين القونوي ثم الآيديني ثم المصري العثماني الفقيه الحنفي المدرس القاضي المفسر المتكلم المنطقي الطبيب المعروف بحاجي باشا المتوفى في حدود سنة 1417/820

(أنظر : كشف الظنون 408 ، 716 ، 1598 ، 1716 ؛ هدية العارفين 345/1 ؛ عثمانلي مؤلفلري 211/3 ؛ معجم المؤلفين 101/4)

من تصانيفه :

1 – الأصول الخمسة – في الطب

مراديه رقم 1386 ، 788 هـ؛

2 – ترجمة كتاب السعادة والإقبال – في الطب (ت)

حميديه رقم 1011ورقة 135؛ 1130هـ لم يعلم المترجم

3 – التسهيل – في الطب (ت)

قيصري راشد أفندي رقم 1241 ورقة 123 ؛ رقم 2/1255 ورقة 132-208 ؛ بايزيد رقم 4084 ورقة

عادل نويهض ، معجم المفسرين ،
ج١، ص ١٧٢ ، ١٩٨٣ بيروت

حَاجِي بَاشَا
[... - ١٤١٧ م]

خضر بن علي بن مروان بن علي القونوي الأصل ، المعروف بحاجي باشا الآيديني ، ثم المصري : متكلم ، طبيب ، مفسّر ، من علماء الحنفية ، أصله من قونية ، ولد ونشأ في آيدين ، وسكن مصر وتوفي بها . له « مجمع الأنوار في جميع الأسرار » قال صاحب كشف الظنون : وهو تفسير كبير في مجلدات ، أوله الحمد لله الذي هدانا بالقرآن (١) .

الأماسي
[... - ١٠٨٦ هـ
... - ١٦٧٥ م]

خضر بن محمد الأماسي : فقيه حنفي ، فرضي ، متأدب ، عارف بالتفسير ، من علماء الروم ، من أهل أماسية ، وولي الافتاء بها . قال حاجي خليفة : « هو من علماء عصرنا » . من كتبه « حاشية » على أنوار التنزيل في التفسير ، للبيضاوي (٢) .

---

(١) هدية العارفين ١ : ٣٤٥ وكشف الظنون ١٥٩٨ .

(٢) هدية العارفين ١ : ٣٤٧ وفيه وفاته سنة ١١٠٠ هـ وقيل ١٠٨٦ ، وهو الصواب ، لأنه من المعاصرين لحاجي خليفة (١٠١٧ - ١٠٦٧ هـ) . وفهرس دار الكتب ٢ : ١٧٧ والأعلام ٢ : ٣٠٧ ومعجم المؤلفين ٤ : ١٠٢ .

HACI PAŞA